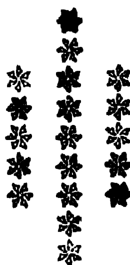
Ka History
Ka Balang Presbyterian
Nongwar

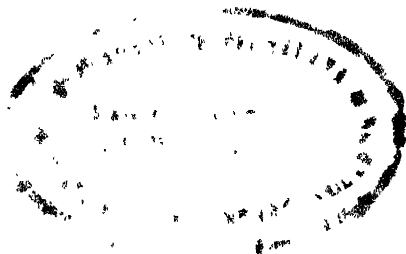
S. S. Majaw

1. Books may be retained for a period not exceeding **15 days** by members.
2. Books may be renewed on request at the discretion of the Librarian.
3. Dog-earing the pages of a book, marking or writing therein with ink or pencil, tearing or taking out its pages or otherwise damaging it, will constitute an injury to a book.
4. *Any such injury to a book is a serious offence; Unless a borrower points out the injury at the time of borrowing the book, he/she shall be required to replace the book or pay its price.*

Help to keep this book fresh & clean

Ka History
Ka Balang Presbyterian Nongwar

* * * * *

S. S. Majaw

1997

sien shon nyngkong : 1997

kopi : 1000

* * * *

Dum Spiro Spero

* * * *

La pynmih da u nongthoh bad la shon ha
Saw Lyer Printing Press, Lumdiengjri, Shillong 793002

KI LYNNONG

Ki Nongtrei kam ba mynta

U Pastor Incharge : Rev M. S Jeengaps

Ki Tymmen Basan : (1) Mr. T E. Diengdoh
(2) Mr. B Lyngdoh
(3) Mr. P. Nadon

Ki Dkhot Komiti Balang : (1) Mr. S S. Majaw
(2) Mr. S. C. Wanswett
(3) Mr. D. Wanswett

— — —

Ki Jingiaseng Presbytery ha Nongwar

Katba lah ban lum jingtip na ki jingthoh jingtar, kine harum ki la long ki Jingiaseng Presbytery kiba la long ha Nongwar :

(i) Hapoh ka Sohra - Shella Presbytery :

Ka Snem	U Bnai	Tarik
1898	November	4 - 7
1914	March	6 - 8
1926	January	22 - 24

(ii) Hapoh ka Shella Presbytery :

Ka Snem	U Bnai	Tarik
1941	February	13 - 16
1948	February	20 - 22
1960	February	12 - 14
1976	February	13 - 15

*Ka balang Nongwar kan sa ioh ia kawei pat ka Presbytery ha u bnai February 1998.

Ki Khristan kiba nyngkong ka balang Nongwar

Ki Shynrang

1. U Niaphorsing (u soh nyngkong & tymmen basan)
2. U Konrai (kpa ka Sorbon)
3. U Snakon
4. U Sanmon (tymmen basan)
5. U Ramjan (evangelist)
6. U Rev. Bin Khain
7. U Rev. Sorkin Sing
8. U Rev. Morkha Joseph Chyne
9. U Rev. Amirkha Chyne
10. U Amrik Chyne (evangelist)
11. U Syndotrai Khain
12. U Monsing (tymmen basan)
13. U Wanmanik (tymmen basan)
14. U Suba Sing (tymmen basan)
15. U Mahari Mohon Roy (evangelist)
16. U Robinson (tymmen basan)
    bad kiwei kiwei de.

Ki Kynthei

1. Ka kmie ka Tabitha
2. Ka kmie u Paul John
3. Ka Satimai Khain (kmie u Morkha)
4. Ka kmie u Syndotrai Khain
5. Ka Siarjan
6. Ka Jarmai
7. Ka kmie ka Hili
   bad kiwei kiwei de.

KA KYNTIEN LAMKHMAT

La pynwan dur ia kane ka kitab Ka History ka balang Presbyterian Nongwar kumba ka paw pyrthei mynta da ka jingtrei kaba naduh ka snem 1995 ; mynba la pynkhreh ia ka History lyngkot ka balang Nongwar (1996) kum u mot pynsah kynmaw ia ka jingpynkyntang ia ka Iingmane thymmai ha ka 14 tarik u January 1996. Hynrei ia ki dulir lyngkhot lyngkhai, saphred saphrong ba la sah syllai ha ki kyndong kynshrot jong ka ri, khamtam leh jong ka thain Riwar, la lum la kynshew da ki bun bun snem mynshuwa. Na kum kita kein, la pynkha ia kane ka kitab ba mynta. Ka dei ka jingkynshew ba la buhrieh na ka bynta ki longdien man dien bad ki pateng ban sa wan.

Byllai kiba kum kine ki jingkynshew ba la buh rieh ki sah kyndong hangno re hangno, haei re haei. Lymda ki riew mynta ki thud noh ia ki, lehse kan poi ka por ba kin jah jynduh syndon. Mynta la don bun ki riewstad niam, ki riewstad theology, kiba la kot tyrpeng shisha ban khung ia kane ka jingkit. Hynrei kim shym la leh. Toi, imat kim pat don mon ban leh. U riewstad ba shisha um dei uba nang ban khein tyngka ; hynrei uba nang ban khein kor bad khein dor ia ka por. Ka history jong kaei kaei, lane jong ka jingim briew. kam kha na ka tyngka ; ka kha na ka por bad na ki kam ba la pyndep.

Ka balang Nongwar ka la jan ban dap shispah sanphew (150) snem. Shisha kam shym long ka balang kaba bun paid, kaba bun khlieh briew. Ka juk jong ki jingkylla bad ka jingiabeh ia ka jingnang jingstad, ka kamai kajih ba iahap dor bad ki por mynta ka la ktah jur ia ka jinglong bad jingkhlain bor ka balang. Ki khen bym lah ong lpa jong ka history kan iai kylla. Kaba khlain mynta, kan tlot bor noh laishai ; kaba tlot bor mynta kan long kaba khlain lashai. Kumta ka la jia la long ha ri Wales, ha South Korea bad shawei shawei. Ka dei ka bhab jong ka histori.

Ki lai tylli ki lynnong ba khadduh ba nga la thep kim long kiba la thoh da une u nongthoh. La shu sot ia ki na ki dujr barim ba la lap ha ki sla jong U **Nongialam Khristan** bad la shu bsiap pat ha ka bynta bakut jong kane ka kitab ba kin long ka jingmyntoi ia ki khun jong ka balang bad ia ki nongpule bad ia ki stad-kwah-tip ha ka mynta bad ha ka lashai. Lehse da kumne kan pynktik jingmut ia kum kita ki stad-riew-mynta ban iai wad iai thud ; ban ieng joit kum ki sew beh sew shiang, ym tang ban shu sma dien ; hynrei ban da ioh kynrup bad ioh dait skhem syndon.

Kyrmen skhem, namar kata, ba ki lok nongpule kin da ioh mad um bang um shngiam ei ei na kane ka kitab barit. La katta ruh phin lap lehse ia ka tam ka duna. Da kaba sngewbha, ngan pdiang ia kano kano ka jingkdew, jingpyni bad jingkynthoh de.

S S. Majaw
Lecturer,
Synod College

5. April 1997

LYNNONG 1

Ka parom lyngkot shaphang ka shnong Nongwar

Ka khana pateng pakit shaphang u Ben bad u Khrang, u Khang bad u Sahei, u Kait bad ka Riah, ki ai ksai ban iathuh ia ngi da kumno bad ha kano ka dur ka shnong Nongwar ka la wan mih. Lehse ha ki longdien mandien bad ki riew-mynta, kan sawa sngew phylla eh. Kan iai sah phylla ruh ban tip mano ba la thaw shnong bad buhai shnong nyngkong eh ha Nongwar, khlem da niew shuh ia kitei ba la jer haneng. Jiang yn sah lyngngoh de bad tlip poi sha ka dum dngiem ia baroh ki stad wad jingtip ka juk mynta lada kylli naduh mynno la thaw shnong lane la long shnong ha Nongwar? Ha kano ka por ne ka snem ba la pynlong ia ka? Katno spah ne hajar snem ka la don? Halor kine ki jingkylli ba thain ba jwat, donkam eh ia ki sew beh sew shang kiba proh jabieng bad kiba duriap shisha ia ki kam.

Ka shnong Nongwar ba mynta kam dei satia ka juh kaba la don hyndai hynthai ha ki spah ne hajar snem ba la leit noh. U Jumai bah 1897 u la man long u maw marok jong ka jingpyniakhlad ia ka shnong Nongwar ba mynta na ka shnong Nongwar ba myn hyndai. Namar ki riew-mynta ki tip ia kata ka jaka long shnong long thaw ba myn shuwa da ka kyrteng 'Nongwar' (Shnongrim). La mynta mynne kata ka Shnongrim kam don shuh, ba la khyllem bad julor bha ha u Jumai bah, pynban ki dak nongrim ba la iehnoh shrah ki ieng sakhi ia kata ka jingjia ba khraw kaba la pynkha ia ka Nongwar ba mynta. Ki maw nongrim, ki maw kynroh ba la sapra ba la saphred, ba la kylla synrum synrah ki dang paw tyngkreiñ haduh mynta. Ki iai ieng sakhi ruh ba ki bor bah ka mariang, ha ka shi khyllip mat, ki lah ban pynkylla mulot lut da kaba suk.

Une u juh u nongthoh u la dep kdew shisien ha ka kot Ki Mawdong ka jngngeit ba ka Nongwar (Shnongrim) ka la don mynwei ha shiteng ka ranab u lum Nongwar-Laitkynsew, phang sepngi Kata ka Shnongrim ka la don ha ka lynti bah lynti san na Nongkroh sha ka Hit Phali (Nongbah). Kam shym da jngai eh na ka shnong Nongkroh, tang kumba saw kilo mitar ei ei. Ka la ju don hapoh ka it ka hima saw Wahadadar jong ka hima Shela.

Ha ka jingiadei tad ka niam Khristan, ka jingioh rung jong ka ka la long ha Nongwar (Shnongrim). Ka jingshai jong ka Gospel ka la ioh rung nyngkong eh lyngba ka long rynieng man ryngieng jong u Niaphorsing La ioh sieh ia ka lama ka Gospel ha ka tnum iing jong u. Nga niew ba ka Nongwar ka long kum ka dieng pynieng sharak kaba ar ha ka thain Riwar ka Shella Confederacy ; namar ba ka dieng pynieng sharak ba nyngkong dei ha Shella. Dei hangne ba la seng ia ka skul misson bad ia ka balang Khristan kaba ar ha ka ilaka Shella.

Don shibun kiwei pat ki jingjia ba donkam ba dei ban pynsah jingkynmaw ia ngi ki longdien kiba la wan lap ha kane ka shnong tad haduh ka jingpynjot ba khraw u Jumai bah Lait noh na ka shnong Shella kaba la ieng nyngkong ruh ha ka jingbun paid u nongshong shnong ka Nongwar (Shnongrim) ka ieng kaba ar ha kane ka liang bad ha ka jingheh shnong. Haba la khein antad malu mala, la lah ban shim kyllum ba ka jingdon ki iing ki sem baroh ha kane ka shnong ka la palat ar spah tylli ei ei, kat kumba paw ha ka snem 1860. U John Hugh Morris u la buh jingthoh ba ha kane ka snem la don ka jingpluh ding ba shyrkhei ha shnong Nongwar. Mar shiteng na ki iing ki sem ka la thang iing khoit da kata ka ding.

U B. Wallington, da kaba pynbud ia kane ka jingthoh, u la buh jingkhein ba ka ding ka la bam duh haduh kumba shispah tylli ki iing shong briew, mar shiteng na ka shnong tylli. Lada shim ba don

tang tang 5 ngut kawei kawei ka iing, ka jingdon briew ha shnong ka la kot hajar ngut ne palat ia kata ruh. Namar ba ha kato ka juk ym pat don khanasamari ha ka ri jong ngi, ka long kaba eh shibun ban ioh ia ki dak jingkhein ba biang bad ba thikna.

Ka jingkylla ha ka dur jingim bad longbriew manbriew ka la tyllun kham sted myn haba ka Welsh mission ka la plie skul bad hikai kot hikai sla ; nangta khamtam lei ynda ka niam Khristan ka la ioh rung ha kane ka shnong. Ka jingshai jong ka jabieng bad ka jingshai jong ka mynsiem ki iaiaid ryngkat.

Hynrei kyndit kyndit ha bym poi pyrkhat ka mut briew, ka mariang bad ki bor ba maian jong ka ki don la ka iktiar. Tang ha ka 1897, 12 tarik u Jylliew (sngi Saitjain), por 5 baje janmiet, la khie u Jumai bah ba jur uba la pynkylla khongpong lut ia ka nusib, ia ka kupar longbriew ha ka shi khyllip mat.

Ka shnong Nongwar ka la shah pynjot pynjulor ha u jumai. Ka la ngat ha ka apot shempap shemlanot. Ki iing tynriew bad iing tin, ki iing maw iing kynroh, ki la kyllon phar lyngkrang ha madan madiah. Bun ki iing kiba la duh noh ia ki mynsiem briew. U saheb E. H. Williams, lyngba ka shithi, u la buh jingthoh da kumne : "Hynrei ha ka snem 1897 (June 12) la jia u Jumai ba shyrkhei eh bad la twa lut ka shnongrim Nongwar bad la iap kumba 60 ngut ki briew. Ynda kumta phi la iakiew shitom shalum."

Ka iap tyrut iap smer ka long kawei na ki rukom pyrkhat uba rim uba jah ba ki khein kyndiah eh. Nalor kiwei de ki daw, sa mih ka jingpyrkhat ban kynriah jaka noh ban leit thaw shnong thymmai sha wei pat, ha ka jaka ban kham lait na u jumai. Shiliang na ka shnong ki la rai ban kynriah jaka noh syndon. Kham bun na kita dei kiba la long Khristan. Katba shiteng kiwei pat ki dang kwah ban sah ha Shnongrim. Na ka jingiapher jingmut, la mih ka jingiakynad ba jur katta katta, kat haduh ba la ia'am sha

ka jingialeh mokotduma ha ka kashari u nongbishar ha Shillong. Ka mokotduma ka la neh da ki bun snem hadien u jumai.

Ka jingwan thaw shnong ha ka jaka shnong ba don myntta ka la sdang shisha naduh ki nai Synrai bad nai Tlang ka snem 1897. Ter shi ter, kat nang mih ki sngi ki snem, la nang wan bud kiwei kiwei bad la nang iehnoh ia ka Shnongrim. Khatduh ka la man long ka shnong jah bad ka law-shrah ba bit ban shong ban sah ki bsein, ki ktiar bad ki ñiang lartham

Ki nongshong shnong ha Nongwar, shuwa u jumai bah, kim shym da long kiba riewspah eh la kum ki briew jong ka shnong Shella. Hynrei ki shu im pdeng briew, namar ba ka spah ka hajar jong ka thain Riwar ka dang khie rasong bha. Ka rep ka riang, ka thung ka tep, u soh u pai, ki dang manbha kyrhai. Ka khaii ka pateng sha Rithor Ri Dkhar ka dang iaid bha. Ym da tip eh ia ka thngan ka kyrduh. Kumta ka thung soh thung pai ka dei ka jingtrei ba kongsan ki briew ha Nongwar.

Hadien u Jumai pat, la wan ka jingkylla ba syndet syndet. Ka jingduk ksew, ka kyrduh kyrtan, ka nemsniew bad ka pang khlam ki la ban snaiap ia ka jingim briew. Haba la ngam jyntia lut ki dieng soh dieng pai bad ka thung ka tep, jrain rain rain la hiar ha ka loh ka kot, ka kamai kajih. Namar kata, hap ban pyrkhat thymmai lut nadong shadong. Ynda la thaw shnong thymmai, ki briew ki la sdang ruh ban thung kwai thung tympew, wat lada ka jingthung soh niamtra ka iai bteng. Hynrei kim shaniah tang ha ka shi jait shi lynti ka rukom trei. Lah ban ong ba u Jumai u la hikai pynstad ruh ia ki briew.

Ha ka liang ka synshar shnong pat, u Sandi Nongwar hapoh ka hima Shella u don la ka bhah, la ka bynta, la ka bor bad ka iktiar ha ka synshar-bishar shnong. Hooid shisha, ha ka jingiadei hima sima, u

Sandi Nongwar u hap hapoh ka jingsynshar bad jingpyniaid jong ki ne u Wahadadar bad ka dorbar hima Shella. Ka raid Sandi Nongwar ka don la u pud u sam uba thikna, kaba pyniapher na kiwei ki raid Sandi Mustoh, Shella, Nongbah.

Ka jingthoh ha U Nongialam Khristan. June 1914, ka kren kynthoh khyndiat shaphang ka shnong Nongwar, da kumne: "Ka Nongwar ka long ka shnong kaba pyngngad ruh. Ka don ha ka sharing phang sepngi lam shathie khyndiat u lum Laitkynsew. Ka syriem ri Khasi Ka don u phlang namar ki War ki ju ai kyrteng ia ki Khasi "Nongphlang", hynrei nga mut ka la ioh la ka kyrteng namar ki War ki shong ha ka."

LYNNONG 2

Ka jingroi jingsan ka Balang Nongwar

La seng Balang

Ka mission ri Wales ka la poi ha Sohra ha ka snem 1841 Na Sohra ha Nongwar pat, ka la shim por ia ka mission 12 snem kat ban da seng skul ha ka snem 1853, bad 15 snem pura kat ban da seng balang ha ka 1856. Dei u William Lewis bad u Larsing Khongwir kiba la leit seng balang ha Nongwar. Ka dei ka balang kaba ar ha ka thain Riwar jong ka Shella Confederacy. (Ka balang Shella kaba nyngkong, la seng ia ka ha ka 1853). Ka balang Nongwar ka dei kaba ar ruh ha ka Shella Presbytery.

Ha ka por ba seng balang la don tang 12 ngut ki dkhot, lait noh ki khynnah bad ki khyllung. Ki rympei iing Khristan kiba nyngkong eh ki long saw (4) tylli : 1 ka iing u Niaphorsing (kpa u Wankiri), 2. ka iing u Konrai (kpa ka Sorbon), 3. ka iing u Snakon, bad 4. ka iing jong ka kmie ka Tabitha.

(i) Ha ka jingdon briew

Ki snem ba nyngkong ki la pyni ia ka jingroi kaba itynnad shibun. Tad kaba kut ka snem 1857, baroh kiba la pyniasoh sha ka balang Nongwar ki long 50 ngut, kat kum ka jingthoh jong u John Hugh Morris. Na kine 18 ngut ki dei ki riewdkhot. Kiba la shah pynbaptis hapoh ka snem 1857 ki long 10 ngut, kiba dang ap ban ioh pynbaptis 9 ngut Kiba rung balang hapoh ka snem ki long 15 ngut. U wei u la shah beh noh (ne ot balang kumba ia ong mynta) na ka balang. Ym shym don ba la iap hapoh ka snem.

Nalor kitei kiba la pynrung sha ka balang, la don shuh kiba la wan pyrshang long Khristan.

Ha ka snem 1859, la khie ka jingpang iap them (cholera) kaba jur ha ri Khasi-Jaintia. Mar shiteng na ki nongshong shnong ha Nongwar la kynrup da kane ka jingpang iap them, bad ia shibun ki mynsiem la sar da ka. Khyndiat bnai hadien kane, hamar ba sdang ka snem thymmai (1860), la bthei sa ka jingpluh ding ba shyrkhei ha Nongwar. Ka la bam duh palat spah tylli ki iing briew, kynthup ruh de ia ka Iingmane rit (chapel) bad ia ka iing skul.

Haba khein kyllum pat ia ka jingdon briew haduh ka 31 tarik u Nohprah (December) 1861, la don 24 ngut ki riewdkhot ha ka balang. Ki khynnah ba hapoh 15 snem ki don 11 ngut, ki Khristan pyrshang ki don 3 ngut. La pynbaptis hapoh ka snem 1, la pdiang riewdkhot 1 bad la beh balang noh 1. Haba khein lang ia baroh kiba don ha ka kynhun jingngeit ki long hapdeng ka 35 bad 45 ngut. Ha kane ka liang u J. H. Morris um shym la ai jingkhein kaba biang thik.

*Ha shnong Nongbah (Phali) la don myn kata ka por 21 ngut kiba dang long tang ki Khristan pynshang. Kine ruh man ki sngi u Blei ki ju leit jingiaseng ha

Nongwar. Kumne ka la iaid tad haduh ban da seng balang ha Nongbah ha ka snem 1866, hapoh ka jing khmih jong u Mon. Ka balang Nongbah kam don shuh mynta, namar ba ka shnong ki la duh noh.

Katei ka jingkhein khlieh briew 1861, ha Nongwar, ka pyni ia ka jinghiar.

Kat kum ka jingkhein briew jong ka snem 1874, ka balang ka don 37 ngut ki Khristan; 19 ngut ki shynrang bad 18 ngut ki kynthei.

Ha ka snem 1876 pat la paw ba la don shuh ka jinghiar. Ki shynrang ki don 16 ngut bad ki kynthei 18 ngut. Baroh ki long 34 ngut.

Ka jingkhein briew jong ka snem 1893, haduh kaba kut snem, ka iathuh ba la don 47 ngut ki Khristan hapoh ka balang; 19 ki shynrang bad 28 ngut ki kynthei. La don ka jingkiew ha ka liang ki kynthei.

Ha ka snem 1896, ka jingdon ki Khristan ka la kiew sha ka 52 ngut; na kita, 23 ki shynrang bad 29 ngut ki kynthei.

Da kaba pynshong nia ha kitei ki dak jingkhein, lah ban ong ha ka balang Nongwar, ha shuwa u Jumai bah 1897, ka long ka balang jong ka jinglong mynsiem ba im, ym dei jong ka jingbun pald (quantity). Ki sawphew snem ki kdew shai ia ka jingtyllun ba suki eh jong ka balang; pynban kaba khlain bor shikatdei eh ha ka jinglong ba kynja mynsiem. Ka la sei ia ki rishot kiba khlain bad kiba don bor.

Shisha kein, u Jumai bah u la long ka matti ba khlain bor eh jong u Blei, kaba la pyndei mynsiem bad pynkynduh tyngeh ia ki dohnud eh, ki dohnud mawsiang Salem hynman jong ki briew ha Nongwar. Hadien u Jumai bun ki la kylla Khristan bad ngeit ha u Jisu Khrist. La roi sted bad kiew kynsan ha

ka jingdon briew. Toi ki la long ki snem kiba eh bad kiba jynjar sat. Ka jinghiran pyrthei ka kjap syndet ia kiba long Khristan bad ia ki bym long kumjuh. La kyrthai ka jingduk jingshipa, ka kyrduh kyrtan, ka im kordit im lanot, kiba ban snaiap ia ka jingim briew. Hynrei ka balang ka roi irat Ka san ka mer bha la kum u jing'hung uba sei thylleng borbah, haba la thung ha ka jaka sboh ba thymmai.

Putet ha ka snem 1899, ar snem ei ei hadien u Jumai, ka jingdon Khristan ha ka Balang ka la kynjoh kynsan sha ka 100 ngut; 42 ngut ki dei ki shynrang bad 58 ngut ki kynthei.

Ka phew snem ba nyngkong jong ka spah snem ba arphew ka long ka aiom ba man kyrhai ia u soh jong ka Gospel. Ka dei ka aiom shong pyngngad ba phylla jong ka jingwan jngoh ka bor-blei da ka Ribaibal ha ka ri Khasi-Jaintia. La khyidep ia ka spah snem da ka bor Jumai bah bad la plie ia ka spah snem ba thymmai da ka bor u Mynsiem bakhuid. Baroh ar kine ki bor ba maian ki iatrei bynrap lang ban pynroi pynsan kham sted ia ka balang.

Haba phai sha ka report mission jong ka snem 1908, ka la iathuh ba la don 147 ngut ki Khristan ha ka balang Nongwar: 61 ngut ki shynrang bad 86 ngut ki kynthei. Ki riewdkhot 73 ngut, ki bym pat long riewdkhot 19 ngut, ki khynnah hapoh 15 snem 55 ngut. Hapoh ka snem, la pynbaptis 7 ngut kiba la san bad 12 ngut ki khynnah ; la pdiang riewdkhot 8 ngut, la pynrung balang kum ka jingpyrshang 1, la pdiang na kiwei ki balang 1 bad la iap noh 3 ngut. Kiba la phai dien noh na ka jingngeit ki long 19 ngut Ym don ba kynriah sha kiwei ki balang bad ym don shah beh (ot) balang.

Ha kane ka por la don ruh uwei u nongiathuh khana (Preacher) bad saw ngut ki Tymmen Basan.

Kat kum kane ka report la paw ar tylli ki balang bad ar tylli ki Ingmane ha Nongwar. Ym dei ban sngew phylla ia kane. U Jumai bah um lah pynpait pynpra ia ka Balang Khristan Toi pynban, u la pynpait ar liang ar mamla ia ka shnong Nongwar. Hadien u Jumai la tei biang ia ka Iingmane rit ha Nongwar (Shnongrim), namar shi bynta na ki nongshong shnong kim treh kynriah shnong. Katba kawei pat ka kynhun ka la krih phet shnong noh sha ka jaka ba thymmai ha kaba ka shnong Nongwar ba mynta ka don. Hangne ruh la tei ia iwei i Iing rit ban ioh mane Blei shipor ar por, kat bym pat tei ia kaba thymmai. Kumta hapdeng ki snem 1897-1908 la paw ba don ar tylli ki Iingmane bad ar tylli ki balang hapoh ka balang Nongwar. Na ka liang ka sain synshar khadar shnong, la poi shaduh ka ialeh mokotdunia bad kiew iing lieh iing saw. Hooid la ktah ruh ia ka sain synshar balang, kat haduh ba ka kam ka da poi sha tyngkong ka Dorbar Assembly. Khatduh la poi sha ka iabeit bad ka iasuk iasain.

Ka report mission jong ka snem 1911, haduh 31 tarik u Nohprah, ka ai ha ngi ia kine harum ki dak jingkhein briew kiba pyni ia ka dur jinglong jingman jong ka balang ha Nongwar :

Ka Iingmane : 1

Ki briew baroh:127 ngut;shynrang 49 bad kynthei 78ngut.
Nongiathuh khana : 1; Tymmen Basan 4 ngut.
Riewdkhot : 77 ngut; kiba dang pynkhreh 7 ngut, khynnah 47 ngut.
La pynbaptis : 2 ngut; 1 ba la san bad 1 i khynnah.
La pyniasoh bad ka miej u Trai; 3 ngut.
Pdiang balang kum ka jingpyrshang : 1.
Pdiang na kiwei ki balang: 1.
La phah sha kiwei ki balang: 1.
La phai dien noh: ym don.
La iap: 4 ngut; la beb (ot) balang: 6 ngut.

Nangta, kat kum ka report mission jong ka snem 1912, haduh ba kut u nai Nohprah, ka pyni ia ka dur jingkhein briew da kumne harum :

Ka Balang : 1.

Ki briew baroh: 135 ngut; shynrang 49 ngut, kynthei 86 ngut.
Nongiathuh khana: 1; Tymmen Basan 4 ngut.
Riewdkhot: 74 ngut; kiba dang pynkhreh 9 ngut; khynnah 52 ngut.
La pdiang riewdkhot 2 ngut.
La pynbaptis 4 ngut ki khynnah suda.
La pdiang balang kum ka jingpyrshang 3 ngut.
La wan na kiwei ki balang 5 ngut.
La phah sha kiwei ki balang 3 ngut.
La phai dien noh 4 ngut.
La iap noh 2 ngut.
La beh (ot) balang 1.

Ka jingkhein briew ha ka balang

Ka snem	—	shynrang	—	kynthei	—	baroh
1856	—	ym tip	—	ym tip	—	12 ngut*
1857	—	ym tip	—	ym tip	--	50 ngut+
1861	—	ym tip	—	ym tip	—	45 ngut**
1874	—	19	—	18	—	37 ngut
1876	—	16	—	18	—	34 ngut
1893	—	19	—	28	—	47 ngut
1896	—	23	—	29	—	52 ngut
1899	—	42	—	58	—	100 ngut
1908	—	61	—	86	—	147 ngut
1911	—	49	—	78	—	127 ngut
1912	—	49	—	86	—	135 ngut

* 12 ngut tang kiba la san, khlem da khein ia ki khynnah bad ki khyllung.

\+ 50 ngut la khein lang ia ki khynnah-khyllung bad ia kiba wan pyrshang de.

** U J.H. Morris ruh um ai ia ka jingkhein ba thikna. U shu ong antad hapdeng 35 haduh 45.

(ii) Ka skul pynpaw (sunday school)

Ha ka snem 1857

Baroh kiba wan sha skul pynpaw, man la ka sngi u Blei, ki long 40 ngut ei ei. Ki khynnah rit ha kane ka snem ki don tang 3 ngut.

Nalor kine kiba la long lpa ki dkhot jong ka balang, la don ruh khyndiat ngut ki nongwan sngap, napdeng ki bym pat long Khristan.

Ha ka snem 1874

Ki nongpule baroh kiba wan skul pynpaw ki long 41 ngut. La don 2 ngut ki nonghikai klas; kumta ka pynpaw ba ha kane ka snem la don 2 tylli ki klass; imat kawei ia kiba la san bad kawei pat ia kiba dang khynnah. Baroh ki long 43 ngut.

Ha ka snem 1876

Ki nonghikai bad ki nongpule skul pynpaw ki sah kumjuh bad katjuh kumba la long ha ka snem 1874. Ki sah hi 43 ngut. Ym don jingkylla ei el.

Ha ka snem 1893

Ha kane ka snem la don 3 tylli ki klas bad 3 ngut ki nonghikai. La don 35 ngut kiba shah hikai. Baroh long 38 ngut. Hooid, la don ruh ki nongwan sngap.

Ha ka snem 1896

Ka number kiba shah hikai klas ka la kiew sha ka 80 ngut; katba ki nonghikai ki neh kumjuh tang 3 ngut.

Ha ka snem 1899

Baroh kiba don ha ka skul pynpaw ki long 95 ngut ; 5 tylli ki klas, 5 ngut ki nonghikai bad 90 ngut ki nongpule.

Ha ka snem 1908

La don 8 ngut ki nonghikai skul pynpaw ha ki klas kiba pher, naduh ki kyrdan khynnah rit haduh kiba la san la rangbah. Ha kane ka snem ki don 120 ngut ki nongpule kiba tista bha man la ka sngi u Blei.

Ki nongwan sngap ia ka jinghikai ia ka Ktien u Blei, napdeng ki bynn pat long Khristan bad na kito kiba la pyrshang long Khristan, ki la kyrjoh sha ka 177 ngut, ong ka report mission na ri Wales.

Ha ka snem 1911

Ka skul pynpaw, ha ki klas bad kyrdan ba ia-pher, ka don 7 ngut ki nonghikai. Ki nongpule baroh naduh kiba rit haduh kiba la rangbah, kynthei bad shynrang, ki la kot sha ka 128 ngut ; kumta baroh ki long 135 ngut. Ki nongwan sngap ia ka Ktien u Blei ki long 137 ngut.

Ha ka snem 1912

Ha baroh kawei ka skul pynpaw, ka jingdon ki nonghikai bapoh ka snem ka kiew sha ka 9 ngut. Baroh kiba shah pule bad shah hikai ki long 116 ngut.

Ki nongwan sngap pat napdeng kiba dang pyr-shang long Khristan ki la poi sha ka 145 ngut.

Kum ka jingkynthoh, da kaba nujor na kitei ki dak jingkhein haneng, ka balang ka la roi sted shisha ha ki snem kiba hadien jong u Jumai bah (1897). Nangta shuh, la bud da ka jingtrei bor bah ka Ri-baibal, naduh 1905 ter ter. Ki dak jingkhein ki long

kum ka tarajur haba thew pylla ia ka jingkhia ha ka jinglong jingim ba kynja mynsiem jong ki dkhot ka balang Nongwar Ka da pyni shynna haduh katno ki khun jong u Blei ha ka jingngeit ki da thrang da sliang shisha ban shahshkor ia ka Ktien u Blei, ha man ki sngi u Blei Katno lei lei, ka la ktik ia kito ki bym pat long Khristan, kat ban wan shong ha ki kjat jong ki nonghikai skul pynpaw.

Ka Statistik skul pynpaw

Ka snem	—	Nonghikai	—	nongpule	—	baroh
1857	—	1	—	39	—	40 ngut
1874	—	2	—	41	—	43 ngut
1876	—	2	—	41	—	43 ngut
1893	—	3	—	35	—	38 ngut
1896	—	3	—	80	—	83 ngut*
1899	—	5	—	90	—	95 ngut
1908	—	8	—	120	—	128 ngut
1911	—	7	—	128	—	135 ngut
1912	—	9	—	116	—	125 ngut

*Imat haba shu peit, la kynthup lang ia kito kiba long tang ki nangwan sngap.

(iii) Ka jingainguh/jingkynshew

Ha ka 1896, mynba ki Khristan ki dang don 52 ngut, ka balang ka la lah ban sei bor haduh 145T. 0a. 3 p. Katba ha ka snem 1899, haba ka jingdon briew ka la kiew sha ka 100 ngut, hynrei ka jingai sha ka kam jong u Blei ka biar ngai-lyngai, tang 60T. 11a. 3 p.

Nangne ka shai kdar ban kynthoh da kumne:

(a) Ha shuwa u Jumai, ki Khristan ki khyndiat, ka jinglong jingim mynsiem ka khlain. Ka mynsiem

ai sha ka kam ruh ka khlain. Ha ka snem 1896, ki Khristan ki la ai la jan 3 tyngka shikhlieh briew.

(b) Hadien u Jumai pat, ka jingroi briew ka la jan ar shah na kaba long ha ka 1896 ; na ka 52 sha ka 100 ngut. Bun ki la kylla Khristan namar ka daw u Jumai. Katba ha ka long jong ki jingainguh pat, la lah ban sei bor tang 60T. 11a. 3 p. Kumta, kane kam mut satia ba ki tlot ka jinglong jingim mynsiem Khristan, hynrei dei namar ka jinghiran pyrthei, ka jingduk jingkyrduh kiba la ban snaiap khait ia ki briew ka thain Riwar hi baroh kawei. Ka jingim doh te ka duk ka kyrduh, ka jingim mynsiem pat ka riewspah. Ka balang Nongwar ka la mad ia kaba kum kata ka apot-im-khristan.

Kumba la tai haneng, ki snem jumai ter ter haduh ka aiom Ribaibal ha ka phew snem kaba nyngkong jong ka spah snem thymmai, ki long ka aiom jong ka jingjynjar sat La tangon jur da ka duk ka kyrduh, ka hiran shipa bym lah batai shuh. Sa lei te, ka mynsiem shakri Blei da kaba ai kam iap. Liak kum ka jingphai khmat sha ita i mynsiem, peit haduh katno ba ka balang Nongwar ka la sei bor tyngeh ha kine ki snem kumne :

Ki phon	1901			1911			1912		
	T.	a.	p.	T.	a.	p.	T.	a	p.
Phon balang	67	5.	0.	88.	1.	3	110.	12.	3.
Phon home mission	8.	5.	3.	6	10.	0.	7.	0.	0.
kiwei pat	937.	15	6	159.	0.	0.	67.	3.	3
Khein lang	1013.	9.	9.	255	11.	3.	184.	15.	6.

Jingkynthoh : Ka balang Nongwar ka la kham sei bor ha ka snem 1908 haduh 1911 ha ka jingiadei bad "Kiwei pat" ki jait jingai, ka daw ka long namar ba ka balang ka la dang tei ia ka Iingmane kaba thymmai.

(iv) Ka Senior bad Junior C. E.

La seng ia ka Senior Christian Endeavour Society ha ka balang Nongwar ha ka snem 1932 bad ia ka Junior C. E, Society pat ha ka snem 1935 ; ha ki juh ki snem ruh la seng ia baroh ar jait ki C. E. ha ka balang Laitkynsew de. Ha Nongwar, kine ki la neh tang khyndiat snem bad ki la jah syndon

Ka Senior C E ka la kylla sha ka Jingiaseng Samla bad ka Junior C. E. ka la kylla dur sha ka Jingiaseng Khynnah, kiba iai sah iai neh haduh mynta mynne.

LYNNONG 3

Ki lingmane ba la tei

Naduh ba la seng balang ha ka snem 1856 haduh mynta, ka balang Presbyterian Nongwar ka la tei 6 (hynriew) tylli ki Iingmane. Na kita, don kiba rit bad kiba heh, don kiba la ieng taug shipor arpor bad don kiba la neh slem. Kiwei ki neh khyndiat snem, kiwei pat kham bun snem. Ia kiwei la pynjot pynpra da ka kti ba khlain bor ka mariang, ia kiwei pat da ka kti ki para bangeit. Na kita, la don ruh kiba la ieng ha ki jaka ba iapher. Ia ki 3 tylli la tei ha Nongwar (shnongrim). Lai tylli pat la pynieng ha ka shnong Nongwar ba mynta. San (5) tylli kim don shuh. Kaba don mynta dei kaba hynriew.

Ha ka snem 1853 la seng skul mission ha Nongwar (Shnongrim). La thaw skul nyngkong eh ha ka jaka nongrim seng jong u tymmen Rombot bad ka Sohmen La ai sngewbha ia kane ka jaka da ka jingiasngewthuh jingmut lang hapdeng ka shnong bad ka mission. La pynlong ia ka kynja jingiateh kyrmit hapdeng ka shnong bad u saheb William Lewis halor kawei ka kyndon kaba shynna bha ba ka shnong kan kit nadong sha-

dong ha kaba thaw ia ka iing skul, katba ka mission pat kan bei nadong shadong ia ka tulop ka lupha jong u ne ki nonghikai.

Kumta, ka shnong ka la pynieng ia ka iing skul ba shi kamra. Naduh ba la rdiang balang ia u Niaphorsing, ha ka 1854, bad ia kiwei de ter shi ter, ka iing skul ka la kylla long ruh kum ka jaka manc Blei, syriem ia ki Snakok jong ki Jiw hyndai.

(i) *Ka Iingmane ba nyngkong*

Ynda la seng balang ha ki nai Tlang ka snem 1856, mynba la don tang 12 ngut ki dkhot napdeng kiba la san, khlem da khein lang ia ki khynnah bad ki khyllung, ki Khristan ki la sngew donkam ban don noh ka Iingmane kaba kyrpang na ka iing skul Dei hamar ba sdang ka snem 1857 ba ka kynhun barit ryngkat ka bor mission, ki la tei ia ka Iingmane kaba rit hapoh kajuh ka jaka (compound) ha kaba la don lang ka iing skul.

Hynrei sniewbok shibun ia ki para bangeit Khristan, ha ka snem 1860 la jia ka jingpluh ding kaba shyrkhei hapoh ka shnong Nongwar. La ong ba ka thylliej ding ka la bam lut khoit ia mar shiteng na ka shnong. Kumba shispah tylli ki iing shong briew la bam duk da ka ding. Ha ka shisngi la man dpei bad kylla synrum shiteng na ka shnong. Kumta du, ka ding ka la bam duh ruh ia ka iing skul bad Iingmane

(ii) *Ka Iingmane kaba ar*

Mardor hi noh ha ka snem 1860 la pynieng pat ia ka iing skul bad Iingmane ha kajuh ka jaka. Ki lok Khristan na Nongkroh, la kum ki lok Khristan ka Antiok, ki la pynpaw ia ka jinglakloi jong ki ban ia rap isnei lem ia ki lok riewngeit ka balang Nongwar. Kum ka dak ka jingleh isynei ha ka por shitom shipa, ki balang ri Wales ruh ki la sei na phon mission katto katne ka tyngka na ka bynta ban iarap lem ia

ki briew bad ia ki lok Khristan ha Nongwar. U J H. Morris, ha ka kot jong u, u la buh jingkynmaw ia kane ka jingjia ba shempap shemlanot ha Nongwar.

Wat ha ka jinglong kaba kum kata, la lah ban tei biang sa shisien ia ka iing skul bad ka Iingmane. Kane ka Iingmane, la ka dang rit hynrei ka la kham heh ban ia kaba nyngkong. U saheb E.H. Williams uba la trei mynnor ha ka District Shella u la iathuh, lyngba ka shithi jong u sha ka balang Nongwar, da kumne harum :

> Nga kynmaw bha ia ka shnong Nongwar ha ka snem 1893 ha kaba la don ha ka jaka barim sharum, nga ju leit shato ha ka por lyiur na Laitkynsew.
>
> Ha kato ka por ka shrong ka la itynnat eh, bad la don ka Iingmane barit hapdeng shnong.

Dei ha kane ka Iingmane kaba ar ba u saheb E.H. Williams u la pdiang balang, la pynbaptis bad kham hadien la pdiang riewdkhot ia u Rai Bahadur Dohory Ropmay, nalor kiwei kiwei de. Kajuh ka shithi u saheb ka pynskhem ia kane.

Lai phew hynriew snem ka la ieng skhem, tad haduh ban da pyojot syndon thiaw ia ka da u Jumai bah ha ka 12 tarik u Jylliew ka snem 1897. Te u diengduh nar ka mariang u la tangon pynlko ia kane ka Iingmane ha Nongwar, nalor sa 29 tylli ha kiwei ki shnong kylleng ka ri Khasi.

(iii) *Ka Iingmane kaba lai*

Hadien u Jumai la tei biang ia kawei pat ka iing skul bad Iingmane ha Nongwar (Shnongrim) kat ban ioh mane Blei shi por ar por. Ka bor ramhah jong u Jumai ka la pynsniew dur shibun ia ka jinglong ka jaka ha ka shnong. Ka jaka kam i shngain shuh. Ki nongshong shnong ki don bad ki im ha ka jingsheptieng bad ha ka jingsyier mynsiem.

Khyndiat por hadien u Jumai, la mih ka rai shnong ban kynriah jaka noh, na Nongwar (Shnongrim sha lum sha lait-riat, sha ka jaka ha kaba ka shnong Nongwar ba mynta ka don Namar kane ka jingthmu, ka mon laitluid u shnong u thaw ka la pait ar liang wak Shi bynta ki la kiew noh shalor lum ban iathaw shnong thymmai; ha ka jaka kaba pyngngad, kaba koit ba khiah bad ba itynnad. Sa shi bynta pat ki dang kwah ban iai sah ha Shnongrim. Dang sngew bynnud kumno re ban iehnoh noh ia ka. Nangne la bthei ka jingialeh mokotduma shi shnong shi thaw. Ka mokotduma ka la neh bun snem.

Ha ha report mission na ri Wales, jong ka snem 1908, la dang iai pyni ba ka Iingmane ha Shnongrim ka dang don; lehse namar ba katto katne na ki iing Khristan bad ki dkhot ka balang ki dang shong dang sah hangto. Imat, la kumno kumno, la pynpra noh ia kata ka Iingmane kaba khatduh ha Shnongrim ha shuwa ka snem 1911, ynda ki iing Khristan baroh ki la kynriah jaka lut.

(iv) *Ka Iingmane kaba saw*

Kumjuh ruh, hadien u Jumai, mynba la sdang thaw shnong ha ka jaka ba thymmai bad la kham bun ki Khristan kiba kynriah jaka. la thaw ia iwei i liingmane iba rit, tang na ioh pyndonkam katto katne por. Da ka jingtrei u Jumai la pynkylla ruh ia ka jingim ki briew. Ong shuh u saheb E H. Williams: "La donkam ia u Jumai ban pynum noh ia ki dohnud maw, bad la wan bun ki briew ban aiti ialade ha U Jisu Khrist. Hallelluia !"

Kane ka Iingmane rit ka la don, myn kata ka por, ha ka jaka lane ka kompon iing ba mynta jong u tymmen basin B Lyngdoh. Haba la bun kiba kylla Khristan hadien u Jumai bad ha ki snem Ribaibal bah, ka Iingmane kam ngiam jaka snuh ia ki briew ban iaseng mane Blei. Namar kata ka dew, la iapyrkhat ban thaw Iingmane thymmai da kaba kham heh. Imat ia kane ka Iingmane rit kaba nyngkong ha ka

shnong Nongwar ba mynta la lied noh ha shuwa ka snem 1911.

(v) *Ka lingmane kaba san*

Ka jingiaseng Presbytery ba la long ha Nongsawlia, 29 March - 1 April 1907, ka la ai bor ne ai jingbit ia ka balang Nongwar ban thaw ia ka lingmane kaba thymmai. Ki kyntien ka report Presbytery ki iathuh kumne :

"Nongwar :- Ki kwah ban ioh ingmane da kaba thymmai namar kaba rim ka la khapngiah kumta la mynjur ba kin ioh."

La sdang ia ka jingtrei ha ka 10 tarik u February 1908. Kine ki snem ki long ka por ba tan pyrthei bad hiran bha ha ka trei ka ktah, ka kamai kajih bad ka ioh ka kot jong ki briew ba shong ha ka thain Riwar Shella. Pynban la katta ruh, baroh saw ngut ki Tymmen Basan- u Sanmon, u Monsing, u Wanmanik bad u Suba Sing—shi tylli ha ka buit, ka bor bad ka mynsiem, ryngkat bad u paitbah ka balang, ki la rai ban tei da kaba kham heh, namar ba ka jingbun briew ka la nang kiew.

Ka lynter jong ka ka long 54 phut bad ka pyngkiang jong ka 31 phut. La pynkyntang ia ka da ka Sohra-Shella Presbytery ha ka 28 tarik u May 1911. La tei ia ka hapdeng shnong (Rumnong ne kjat shnong kumba ia ong mynta), mar jan bad katei ka lingmane rit kaba saw.

Ki sngi ba la trei ki long baroh 1 340 sngi. U Suba Sing u la trei 217 sngi, u Wanmanik 210 sngi, u Monsing 72 sngi bad u Sanmon 65 sngi. U Soprai uba dei u Rangbah Shnong, wat lada um pat long Khristan, u la trei mon sngewbha 62 sngi.

Ha ka liang ka jingsei bor peisa tyngka, ka jingai report u Tymmen Basan Suba Sing ha ka jingiaseng pynkyntang ka la nang batai pynshai ia ngi da kumne :

"Ka jingioh peisa-tyngka: shi tyngka man ka shispah bhar sohmiamtra ba la die, la ioh 463T. 1 ana. 3 pisa; shi pisa na man ka shiphew khum u tympew ba la die 87T. 5 ana. 3 pisa; 32 tylli ki dieng, ba shongdor 55T. 8. ana. 1 pisa; na u khaw ba la lum, 46T. 14 ana. 3 pisa; na u synniang jong ngi hi, 710T. 2 ana. 3 pisa; kaba lum na ki iing, 203T. ki maw. ki dieng sawdong bad ki tin tap iing na ka skul barim, 400T. kaba shim kylliang, 350T. Ka Iingmane lam put shym la dep lut nadong shadong, ngi dang donkam sa kumba 600T."

Ia kane ka Iingmane la lied ban pynpra noh ha ka snem 1982, ha ki bnai lyiur shuwa ka jingiaseng Presbytery latei kaba la long ha u bnai October.

(vi) *Ka Iingmane kaba hynriew*

La ai bor da ka Presbytery Shella ha ka snem 1960. Ka ieng mynta ha ka jaka balang ba la ai da ka shnong, ha kaba la don shisien ka iing balang kaba rit. Ka don ha ka jaka pdeng shnong, mar pud bad ka steshon kali, kumjuh bad ka skul Ram Krishna mission. La pynkynriah sha kane ka jaka nongrim na ka bynta ban iabit iabiang lang ia baroh kiba shong ha kjat shnong (Rumnong) bad kito kiba ha khlieh shnong de

La sdang kaba tei ia kane ka Iingmane ha ka por ki saw ngut ki Tymmen Basan: u Hedwen M. Roy, u T.E. Diengdoh, u Noniwell bad u Rorendro; bad ki Rangbah Balang (ne dkhot komiti balang) ki long u Drantist Wanswett, u Bethwel (kpa u Lok), u Oklin Wanchand bad u Daniel N. Rajee.

Ka jingtei ka la shim por laiphew snem palat naduh ba la sdang ia ka jingtrei haduh mynta. Ki snem shisha ki la jlan than. Ym dei pat kum ka Temple ha Jerusalem kaba la shim por 46 snem; katta ruh ym put lah pyndep. Ia kane ruh, ka balang Nongwar ka dang hap ban iaksaid ban pyndep ia ka.

Ia kane ka Iingmane thymmai, la ym nat biang nadong shadong, la pynkyntang da ka Presbytery Shella ha ka 14 tarik u January 1996. La wan pyndep ia ka kam pynkyntang da u Rev G. Leroy bad Tymmen Basan T.L Rapmai; ki ar ngut ki rangbah ba la phah da ka Presbytery.

— — — —

LYNNONG 4

Ki Tymmen Basan

(A) Ba la thung da ka Presbytery Ri Khasi-Jaintia(1867-1895)

(i) U Niaphorsing

U Niaphorsing (kpa u Wankiri) u la long u soh nyngkong ka balang Nongwar. Dei da ka jingialap u sahep Lewis harud ka wah Bagra (Umiam Shella), ha ka snem 1853 shaphang uto u Riewsaid katba kum ka Gospel u Loukas 10.25, ba la ktah jur ia ka mynsiem jong u Niaphorsing. U la kylla Khristan, bad la pdiang ia u kum u Khristan ha u bnai August 1854.

La kha ia u ha ka snem 1808 namar ha ka por mynba u iakynduh nyngkong ia u sahep William Lewis ha ka snem 1853 u la dap 45 (sawphew san) snem ka rta.

U Niaphorsing u ju long u riewsaid nia ha ka dorbar hima Shella; u briew uba shai bha ka jingmut jingpyrkhat bad uba proh ka jabieng.

La thung Tymmen Basan ia u ha kata ka jingiaseng Presbytery Ri Khasi-Jaintia kaba long ha Nongsawlia ha ki tarik 10-13 October 1890 Ryngkat bad u la thung Tymmen Basan ia u Manikrai (u kpa u Puson) na Mawlai. Dei u saheb C.L. Stephens uba la kylli ia ka jingshem mynsiem jong kine ki ar ngut ha shuwa ban thung ia ki kum ki Tymmen Basan.

Ha kejub ka jingialang Presbytery la thung ruh ia ki saw ngut ki Pastor trai-ri kiba Lyngkong nyngshah, kita ki long: (1) u Rev Juramon Lyngdoh, (2) u Rev. Ksan Shella, (3) u Rev. Ksanbin Gatphoh, (4) u Rev. Iang Lalu.

Kum u Tymmen Basan u Niaphorsing u la ioh tang khyndiat por, lehse tang kumba ar snem ei ei, ban shakri ia ka balang Nongwar.

(ii) U Sanmon

U dei u Tymmen Basan ba ar jong ka balang Nongwar, ba la thung da ka Presbytery Khasi-Jaintia. U la long Tymmen Basan ha lane shuwa ka snem 1893 La jied bad thung ia u hadien jong u Niaphorsing; namar ka shithi u saheb Williams ka iathuh ba ha kata ka snem (1893) "ki la don tang khyndiat ngut ki Khristan, bad u Sanmon u Tymmen Basan." Na kine ki kyntien ba la sot, ngi sngewthuh shai ba u Niaphorsing um don shuh. Ki briew ha ka balang ruh ki don tang 47 ngut.

(B) Ba la thung da ka Presbytery Sohra - Shella (1896-1940)

(i) U Monsing bad U Wanmanik

Haba shu peit antad, la thung tymmen basan ia kine ar ngut hadien u Jumai bad ha shuwa ka snem 1907. U Monsing u la kham rangbah ha ka rta. U Wanmanik pat u dang khlain bha ha ka met.

U Sanmon bad u Monsing ki la khlad noh hadien ka snem 1912. Ym pat lah ban iathuh thikna ba kino ki snem ba kine ki ar ngut ki la khublei noh ia ka pyrthei. Dang donkam ia ka jingiawad iathud.

U Wanmanik (kpa u shon) u la khlad noh ha ka sngi balang. 31 tarik u August 1927 La tep ia u ha ka sngi Thohdieng 2 tarik u September 1927.

Kumne kein la kren kynthoh u B. Wallington shaphang une u rangbah : "Bad nalor kitei putet, u long u Tymmen Basan uba iadei bynta ha ki dorbar Niam ka Balang Presbyterian, ka Assembly Khasi-Synteng u Tymmen Basan ba khadduh na ki ar syrtap ba la leit noh"

(ii) U Suba Sing

Ka balang Nongwar ka la jied Tymmen Basan ia u ha ka snem 1907. La pynlong ia ka jingleit jied da u kpa u Delising bad u babu Kormunising, bad la thung ia u u ha ka Presbytery kaba la long ha Nongsawlia ha ki tarik 29 March - 1 April 1907

U Suba Sing (kpa u Borjo), Tymmen Basan ka balang Nongwar, u la khlad noh ha ka sngi u Blei, 19 tarik u December 1926, por 10.30 mynstep. La tep ia u ha lum jingtep Nongwar ha ka 21 December 1926.

(iii) U Robinson & U Worrendro

Ka balang Nongwar ka la jied ia kine ar ngut ha shuwa ban kut ka snem 1925. Namar ba ka Presbytery Sohra-Shella kaba la long ha Nongwar, ha ki tarik 22-24 January 1926, "La pyntip ba la ioh arngut ki Tymmen Basan ha Nongwar bad yn sa thung ia ki ha kawei pat ka Presbytery." Hynrei na kikatto katne ki daw ym shym la lah ban thung ia ki ha ka Presbytery ha ka snem 1927.

Ia u Robinson bad u Worrendro Basand la thung Tymmen Basan ha ka jingiaseng Presbytery Sohra-Shella kaba la ialang ha Mawdon, ha ki tarik 3-5 February 1928 La thung ia ki ha ka sngi Saitjain 4 tarik, ha ka jingiaseng ba 12 baje mynsngi.

La kylli jingtip da u Rev. Manasan, la ai jingkynpham da u babu Kubur Sing, bad la duwai da u kpa ka Lasar.

U Worrendro u la risain noh na ka kam tymmen basan ha ka snem 1946 ha ka Presbytery ha Mawkhan

Tang khyndiat por hadien kata, u da mih noh ruh na ka balang Nongwar.

(*K*) *Ba la thung da ka Presbytery Shella* (*1940-1995*)

(i) U Hedwen M Roy

Nyngkong, u la long u Tymmen Basan jong ka balang Synnei, naduh ba la thung da ka Presbytery Sohra-Shella ha ka snem 1929. Ynda u la shong kurim noh ia ka Elwis Tharin Rapthap kaba na Nongwar, u la don kyrteng noh ha ka balang Nongwar. Kham hadien, ka balang ka la ithir han jied biang ia u kum u Tymmen Basan jong ka. Ka Presbytery kam shym thung shuh, hynrei la shu pynskhem tymmen basan ia u ha ka snem 1943.

U la shakri hok ia ka balang Nongwar tad haduh ka sngi ba khadduh ka jingim jong u. U la khlad noh ha Shillong ha ka 4 tarik u March 1977 bad la tep ia u ha ka 6 tarik ha u lum jingtep ka balang Mawkhar.

(ii) U T. E. Diengdoh, U Noniwell & U Rorendro

Ha ka 1951, u Rev. Respartwell bad u Tymmen Basan Storin (na Tynrong) ki la wan pynlong ia ka jingjied tymmen basan ha ka balang Nongwar. La ioh ia kitei ki lai ngut.

La thung ia ki ha ka Presbytery ha Mustoh ha ka snem 1952. U Noniwell bad u Rorendro ki la khlad noh na ka pyrthei. La tep ia ki ha Nongwar.

U tymmen basan Rorendro Wanchand u la khlad noh ha ka 10.2.1978 bad la tep ia u ha ka 12 tarik.

(iii) U Daniel M. Rajee & U Winstan Sing Tiewla.

La wan pynlong ia ka jingjied da u Rev. G. Leroy, bad la thung ia ki ha ka snem 1980 ha ka jingiaseng Presbytery ha Mustoh.

U Wostan Sing Tiewla u la khlad noh kyndit ha ka 7 tarik u July 1989 bad la tep ia u ha ka 9 tarik ha u lum jingtep ha Nongwar. U Daniel N. Rajee ruh, na ka jingpang ba la bat katto katue por, u la iehnoh jynduh ia ka pyrthei ha ka 27 tarik u October 1992 bad la tep ha Nongwar ha ka 29 tarik.

(iv) U Binester Lyngdoh, U Karstoland Royne & U Phaster Nadon.

Ka balang ka la jied ia kine ki lai ngut ha u December 1991 La wan ban pynlong ia ka jingjied da u Rev. Moraiah bad u Mr. Inorling Wahlang, tymmen basan ka balang Nongkroh-Sohsarat. La thung ia ki ha ka 1992, ha ka jingiaseng Presbytery ha Tyngnger ha u bnai February.

U Mr. K. Royne u la khlad noh ha ka 24 tarik u December 1995, katba ki khun ka balang bad ka pyrthei hi shityllup ki dang pynkhreh ban rakhe ia ka jingwan longbriew u Trai Jisu. La tep ia une u shakri u Blei ha ka 26 tarik ha lum jingtep Nongwar.

— — — —

LYNNONG — 5

Ka khanatang shaphang u Niaphorsing

Ia u Niaphorsing (kpa u Wankari) pateng la pateng yn iai kynmaw ieit bad iai parom kum u soh nyngkong ka balang Nongwar. Ka jingkylla khristan jong u ka la urlong na ka jingshem ba la jia ryngkhat. Kata ka la jia ha mar ki nai tlang jong ka snem 1853.

U Niaphorsing u la ju long uwei na ki rangbah shnong ha u Sande Nongwar. U la long ruh u khraw nia khraw jutan bad u rang said thma said ktien bapaw khmat jong ka hima Shella (ne hima 9 shnong) hapoh ki Wahadadar saw seng. Um ju pep dorbar hima, lait tang ha ka pang ka jhia, lane haba don ki kam ki bym lah

kiar eh. Ka snap sain hima sima bad ka sain pyrthei ki long doh long snam ha u Niaphorsiang.

Shisien, ha uwei na ki nai tlang ka snem 1853, imat ha u Naiwieng lane Nohprah, la ialang ka dorbar Hima kaba heh harud jong ka wah Bagra. Ki law Wahadadar ki la iadon lang ha katei ka dorbar, nalor ki Sande bad ki riewkhmat na ki 9 shnong. Ha kata ka sngi u saheb William Lewis u la pynlong ka jingiaseng ialap ha shnong Shella, harud ka wah. U saheb u la lum lang ia baroh ki rangbah, ki riewngeit bad ki paidbah khristan kiba na Shella na ka bynta kane ka jingiaseng ialap.

U saheb missionary u la ialap ha kata ka sngi shaphang uto u riewsaid uba la ieng ha khmat u Jisu ban tynjuh ia u da kaba buh jingkylli: "Ko Nonghikai ngan leh aiu ba ngan ioh ka jingim bymjukut?" La pynshong nongrim ia ka jingialap na ka Gospel u Loukas 10.25. Haba la sdang ia ka jingiaseng, ka bor aiu re ka la ktik pynkhih jingmut jur ia u Niaphorsing bad ia kiwei, katto katne ngut ki rangbah ba don ha dorbar, U Rupe na Tyngnger bad u Bi na Tynrong (Nonglyngkien) ruh ki la ieng noh na Dorbar ban leit sngap ia u saheb. U Niaphorsing ynda u la ioh ba ki lok jong u ki leh kumta u la ieng joit kyndit bad u la ong: "To iabuh ia (sngi) long dorbar da kawei pat, mynta te yn ialeit sngap noh ia u saheb ba u iathuh khana." Kumta ruh, la pynwai dorbar noh, hadien ba la iabuh sngi da kawei pat.

Ka jingiathuh khana u William Lewis shaphang u riewsaid ka la dung peiba ia ka dohnud bad ka mynsiem u Niaphorsing Ka bat khak ia u bad ka neh den hapoh jong u. Um lait khik na ka la u don hangno hangno. Haba u iaid u ieng, u trei u ktah ne wat ha ba u dem thiah ruh, kane ka iai wan shat ha ka jingmut jingpyrkhat jong u. U Niaphorsing naduh kata ka sngi u la ioh ka jingshem jingkyndah mynsiem kaba kham phylla.

Hadjen katto katne bnai, u Niaphorsin- um lah buhrieh shuh ia kaei ba la pun baroh shi kaita ha la ka dohnud. U la pynpaw pyrthei syndon ia ka jingkwah ban long khristan noh Kumta u la tyrwa ia lade ban rung balang noh Dei ha u bnai August 1834 ba la pdiang balang ia u Niaphorsing ha ka balang Shella.

U Niaphorsing um shym shong skul, namar kata, um nang kot nang sla. Naduh ba u la kylla khristan bad rung balang, u angnud eh dik dik ban nang pule kot ; khnang ba un nang pule Kotbah (Bible) lane kot Jingrwai. U ialeh shitom bad minot tyngeh ban nang pule kot. Ha kane ka por la don skul ha Nongwar. U Nonghikai u hikai ia ki khynnah ha skul : katba u Niaphorsing pat u khot kylla ia ki khynnah sha iing jong u ba kin hikai pule kot ia u. Lada iakynduh mawsiang haei re haei u leit her sha u Nonghikai. Da kane ka rukom, la lah pynlah kloi ia u ban nang pule kot

U Konrai (kpa ka Sorbon) bad u Snakon ki la long ki paralok ba jan tam jong u Niaphorsing. Halor kine lai ngut, la kum ki lai maw byrsiew ha ka dpei barit barhem, ba la byrshet ia ki kam balang myn ha kato ka por ba ka balang Nongwar ka dang sdang shylluit.

Shisien, imat ha ka snem 1860, la mih ka jingpyrkhat ba ka balang Nongwar kan don la u nongsharai balang, la kum ha ka kyrdan Tymmen Basan, ba ka balang ka la nang roi ha ka jingdon briew. Ki ar ngut ki lok baieit ki la kyrpad bad khroh ia u Niaphorsing ban shim ia ka kam sharai balang.

Kane ka kam ka la poi shaduh ki shkor u Missionary ha Nongsawlia. Ha kito ki sngi, ka bor pyniaid bad synshar balang ba ha khieh eh ka shong lut nadong shadong ha ki kti ki missionary. Namar kane ka daw la pynlong ia u saheb William Lewis ban leit hiar sha Nongwar. U saheb u la ialam ryngkat bad u ia u Larsing Khongwir. Ka jingleit jong u saheb kam dei ban leit jied tymmen basan noh hynrei tang ban ioh

iasyllok shuwa bad ki dkhot ka balang. Ha ka jingiasyllok, u sahep u la pnai nyngkong eh sha u Niaphorsing, u da kylli: "Don mano mano napdeng jong phi ba phi la ibit ban shim ia ka kam tymmen basan ha ka balang?" Da ka jinglong shisur, ha ka jingshida bad khuid sngur mynsiem, u Niaphorsing u la jubab sngew khia da kaba shai u da ong: "Yn don mano shuh Saheb, lait na nga".

Ka jubab ka la pynsngew sammut eh ia u Saheb bad ia u Larsing; rymmuin ki la phuh sam rkhie ma ki. Nangta u Saheb u la phai sa sha ki jong u Konrai, u Snakon bad sha ki longkmie de, ha kata ka rukom kum ban twad jingmut na ki ruh Ma ki ruh ki la pyni dak bad kdew tang sha u Niaphorsing. Kane ka jingjia bad jinglap ka la pynkmen shikatdei ia u saheb Lewis.

Wat lada ym shym la thung tymmen basan ia u ha ka por jong u sahep Lewis; pynban u la kit ia ka kam u Blei ha la ka Balang da la ka bor, ka dohnud bad ka mynsiem baroh. Halor ki tyrpeng jong u la tynrong ia ki kam balang la kum ba dei ia u tymmen basan hi. Ym lah tip na kino ki daw ba la iai pyntud bad buhteng kaba jied tymmen basan ia u Niaphorsing, tad haduh ban da thung ia u da ka jingiaseng Presbytery ha Nongsawlia ha ka snem 1890, mynba u la don kumba phraphew snem tam ei ei.

La don kawei ka jingiathuh khana ha ka iathuh da u saheb Owen Evans, u missionary ha ka district Shella ha ki snem 1902-1909 Ha kata ka por la don ka iing Bangla mission ha lum Nongwar, U saheb Evans u la shong la sah ha kane ka iing mission. Ha kawei na ki jingiaseng miet sngi Balang ha Nongwar u saheb u la iathuh ia ka khana kaba pynkynmaw shaphang u Niaphorsing. Ka khana ka long ha kane ka dur :-

Shisien u saheb William Lewis bad u Larsing Khongwir ki la leit poi jingiaseng ha ka shnong Llanderfel

(kaba don ha Ri Wales). Ka dei ka shnong trai jong ka kmie u saheb Owen Evans Myn kata ka por ba leit poi kine arngut, ka kmie iong u Evans ka dang samla. U saheb Lewis haba kren ha kata ka jingiaseng u la iathuh khana shaphang uwei u rangbah balang ha Nongwar; kata shaphang u Niaphorsing, uba la juhab da kito ki kyntien: "Ya don mano shuh saheb, lait na nga" Ka khana kaba la pynsam rkhie ia ka jingiaseng ha Llanderfel ka la iai sah ha ka jingkynmaw bad jingmut jingpyrkhat jong ka kmie u Owen Evans.

Ong u saheb Evans ha ka jingiaseng Balang ha Nongwar: "I mei jong nga, ynda nga la pule ha skul, i shait ialap iapur khana barabor shaphang uta u rangbah balang ha Nongwar, kat haba poi iakren ia ka kam mission ha Ri Khasi. Kata ka jingiathuh i mei ka la bat sah ia ka jingmut jong nga, ba la kumno kumno nga dei ban iohi da lade ia kata ka Balang. Kumta kein, ynda nga la san. haba nga la angnud ban leit long missionary, nga da pan khnang ban wan sha ka district Shella, lei lei eh haba nga la tip lpa ba ka jing mission ka don ha Nongwar. Nga la da kmen eh ban wan poi hangne. Da shisha te, ha ki por baroh, dei ban ioh ki rangbah balang kiba kum u kpa u Wankiri. Lada ioh kiba kum ma u, ka burom u Jisu Khrist kan paw kham ha khlieh hapoh ka district Shella" la ban pynskhem u saheb Evans ia ki para bangeit ha Nongwar.

U Niaphorsing u la kit rangbah ia ka kam u Blei, shilynter ka jingim, haduh ka mynit ba khatduh mynba la dkhat noh ia u sai ksiar sai rupa ka jingim jong u ha ka snem 1892. Tang kumba ar snem ei ei u la ioh ban shakri ia ka balang Nongwar kum u tymmen basan.

Na ka syngkai jong une u soh nyngkong, la mih ruh ki khun kiba kum u Wankiri, u Jobin, u Manjon, ka Bormai bad u Ajonrai. kiba la long ruh ki khnong ki rijied ia ka balang ha ki sngi ki snem ba hadien.

LYNNONG 6

Ka Presbytery Centenary

Ka snem 1941 ka dei ka snem jong ka jingdap shispah snem ka jingwan poi ka Wales Mission ha ri Khasi. Ka Assembly (Synod) kaba la long ha Mawkhar ha ki tarik 14 - 17 u March 1940 ka la bthan bad kyntu ia ki Balang bad ki Presbytery baroh ban rakhe kyrpang ia kane ka lyngkhuh spah snem jong ka balang ha ri Khasi.

Namar ba ki balang ha Shella kim lah bor ban pdiang ia kane ka jingrakhe Centenary jong ka Prestery, la pynbeit ba kan long noh ha ka balang Nongwar. Kumta ka Shella Presbytery ka la ialang ha Nongwar ha ki tarik 13-16 u February 1941. Kane ka jingiaseng Presbytery ka sah nam sah kyrteng namar ki ar tylli ki maw sakhi : (i) Ka dei ka Presbytery Centenary. ka jingrakhe pyndon burom ia ka lyngkhuh spah snem jong ka balang Presbyterian ha ri Khasi naduh ba la poi u Thomas Jones I ha ka 22 u June 1841.

(ii) Ka dei ka jingiaseng Presbytery Shella kaba nyngkong hadien ba ki rangbah Assembly- u saheb Edward Hugh Williams, u Rev. Ellington Gatphoh bad u Mr. Wilson Reade- ki la wan seng ia kane ka Presbytery thymmai ha ki tarik 17-19 u May 1940, ha kata ka special Presbytery ha ka Balang Laitkynsew.

U Moderator jong kane ka Presbytery Centenary ha Nongwar dei u Mr Hason Jones. Ki secretary ki long : (i) Mr. Denzil Bareh (senior) bad (ii) Mr. Oswellingtoh Rease (junior).

Ka theme jong ka centenary, kumba la pynbeit da ka komiti, ka long : "U Jisu Khrist u long u juh mynhynnin, mynta bad sha bymjukut."

Ki sobjek ha kane ka jingrakhe centenary ki long :

(i) "Ki kmie ki kpa ka balang ha Shella" - ba la kren da u Rai Bahadur Dohory Ropmay.

(ii) Ka jinglong ka kam ha ka Presbytery" - ka sobjek kaba tai lut shaphang ki minister, ki evangelist, ki tymmen basan, kynthup lut ruh ia ki jingiaseng kynthei, samla. khynnah haduh ka lyngkha khawkham.

Kawei na ki rai ba kongsan ba kane ka Presbytery Shella kaba nyngkong ka la shim. ka long ban phah jingiarap sha ka balang Kmie ha ri Wales namar ka jingjulor kaba la palat hapdeng ha Thma bah pyrthei. Kane ka dei ka dak jong ka mynsiem ieit kyllang.

Ha ka 16 tarik sngi u Blei, la ther u lapbah lapsan naduh dang step ha ban da miet. Baroh ki nongwan jingiaseng ki la iajhieh rymphat. Namar une u slap, la don kiba la kynnoh riew khapnap ia ka balang Nongwar. Hynrei uwei u rangbah u la ong: "Ym dei satia kumba phi ia ong, u dei u lapbah jingkyrkhu jong ka Shella Presbytery."

LYNNONG 7

Ka Centenary Balang Nongwar

Ka jingdap 100 snem ka balang Nongwar (1856-1956). La rakhe pyndon burom ia kane ka Lyngkhuh Spah Snem ha ka 31 tarik u bnai December 1956.

Kum ka balang baroh kawei, la pynsah kyrteng ia kane ka lyngkhuh spah snem da kaba tei ia u mot ha phyllaw ka Compound Iingmane (Kane ka Iingmane kam don shuh mynta). Ha u mot la tah pynwandur bha ia u maw marble ba lyngkniap ha uba la ioh dak ia kine ki kyntien harum :

Ka Balang Nongwar (1856-1956)
U Niaphorsing u soh nyngkong ka
Balang Nongwar
Ki Tymmen Basan
U Sanmon
U Monsing
U Subasing
U Wanmanik
U Ramjan u Evangelist.

La plie (unvail) ia u Mot Jingkynmaw da u Moderator ka Khasi-Jaintia Synod, u Rev. Hason Jones.

U Moderator ka Synod, bad u Rev Respartwell uba long u Moderator ka Shella Presbytery bad u Rev. Dufferine Galyne, lyngba ki jingkren bad jingduwai ki la khot ia ka balang Nongwar sha ka jingpynkyntang, ha khmat u paitbah ba iaseng lang.

Dei kane ka jingjla sah kynmaw ban sngewnguh kylliang ia ka Balang Kmie na ri Wales kaba la theh kyrhai ka spah mynsiem ha ka jylli 100 snem ka jingtrei jong ka.

Ka jingrakhe spah snem ka la man long kaba iphuh iphieng bad sngew kyntang shikatdei da ka jingiasoh kti lang kawei, kum ki dkhot ka met u Khrist, da ka jingiasei bor khlem tyngkai. Ym lah ban klet, khlem da sngewnguh, ia baroh kito kiba la noh synniang peisa tyngka uba heh bha na ka bynta kane ka jingrakhe. Ym lah ban niewtang lut ia baroh, yn jer kyrteng tang kine khyndiat.

1. Rev. Dr. H. Gurdon Roberts
2. Rev. Enoch Lewis Mendus, B.A.
3. Miss Amy Bulloch, S.R.N., S.C.M.
4. Miss Donmai Wanswett (Midwife)
5. Miss Gentry Dora Heighs, (Staff Nurse)
6. bad kiwei kiwei de.

LYNNONG 8

Ki Pastor ba la shong ha Nongwar

Toi ym lah klet ia ki khyndiat ngut ki missionary kiba la shong la sah ha ka iing Bangla ha lum Nongwar Hynrei, ia mynta hi, ha i ne i lynnong barit yn iathuh lyngkot tang ia kito ki Pastor tuai ri kiba la shong la sah ha Nongwar. Kita ki long kine :

(1) Rev. Sorkin Sing

U dei u khun shynrang uba ar jong u Ramjan (Evangelist). U Sorkin u la shong kurim ia ka Morbon, ka khun u Konrai uwei na ki Khristan ba nyngkong ha Nongwar. U la rung skul Theology ha Nongsawlia ha ka snem 1887, mar iaphie ia kane ka skul hikai niam. Ynda la pass Theology, u Sorkin u la trei kum u Evangelist 8 snem. La thung-pynkyntang Pastor ia u ha Nongsawlia ha ka snem 1900 La phah ia u ban trei pastor khyndiat por ha Rangthong, nangta u sa wan trei ha Tynrong. U la iap ha ka 7 tarik u September 1907 bad la tep ia u ha Laitkynsew ha ka 9 tarik.

(2) U Rev. Henry

U dei u kpa jong u Rev. Dufferine Galyne. La ordain pastor ia u ha Shangpung ha ka snem 1907. U la wan shong ha Nongwar hadien ka jingiap u Rev. Sorkin Sing. Ka iing shong jong u ka la don, myn kata ka por, ha kajuh ka jaka ba ka Ingmane thymmai ba mynta ka ieng. Ka dei ka iing maw kynroh, hynrei la tap da u tynriew.

U Rev. Henry u la khlad noh na pyrthei ha ka ka snem 1932.

(3) U Rev Harikishore

U la long nonghikai skul ha Nongwar la ar sien ar wat. La thung pastor ia u ha ka snem 1916. U la iap

noh ha ka 18 u May 1931. La kynmaw ia u ha ka Assembly Mairang ha ka snem 1932.

(4) Rev. Manasan

Hadien ka jingkhlad noh jong u Rev. Lyngsyun (Laitkynsew) ha ka 1937 bad jong u Rev. Dwary Ropmay (Mustoh) ha ka 1944; la wan shong shipor ha Nongwar u Manasan ban peit bad sumar ia ka balang Nongwar kum u Pastor, tad haduh ban da la pynkynriah ia u ha ka snem 1950. Kum u pastor innai u la don naduh ka snem 1944 ter ter haduh 1950, nangta u la leit phai sha Dewsaw. U khun jong u ruh u babu Elias (hadien u long Rev. Elias) u hikai skul ha Nongwar ha kijuh snem. Ki la sah ha ka iing jong u Tymmen Basan Suba Sing lane ka iing u Mr. T. E. Diengdoh mynta.

(5) U Rev. O.S. Warding

U hynmen jong u Mr. J.S Warding, tymmen Basan ka balang Umñiuh, na ki shipara ki kmie. U la long ruh u hynmen trai jong u kpa u Kedling, u tymmen basan ka balang Warding.

Naduh dang khyllung u la long uba khrew ba swai hynrei uba bhakti katta katta ban thung jingthung. Nangta ynda ha ki sngi jinglong khynnah ja bthei ki thapbasim bad ku bad kjat da ki spah tylli. Dei u u Mr. S B Ropmay uba la wan ialam ia u sha Mustoh ban pynshong skul. U la pyndep ia ka M.E. School na ka skul Laitkynsew.

U la iāleh ia ka eksamin Upper Section (Advance Grade) jong ka Theological College. Sohra ha ka snem 1920. Na ki 1000 marks, u la ioh 539 marks. La ordain pastor ia u ha ka Assembly Mawkhar ha ka 1949 La thung ia u Rev. E.W Thomas bad ia u Mr. S. Holip ban long ki nongleit pynkhamti pastor ia u.

Kat kum ka report Assembly 1949. Appendix, O, la thoh lyngkot shaphang u Pro-Pastor O. S Warding da kumne :

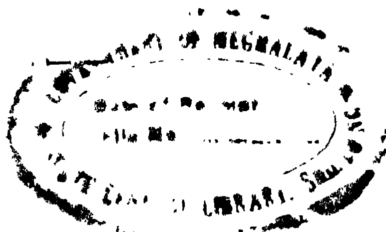
"U la phah ia ki kot jubab la jan man u bnai bad u la wan sha ka Refresher Course. Ha ka Theology u la ioh 57%. ha ka History of Xtianity in India u ioh 37% bad ba ka shithi sha ki Nong Rom 57%. U la pyndep ia ka snem kaba saw bad ka G.E.C. ka la mynjur ba yn ordain minister ia u ha kane ka Assembly 1949." (p.58).

Ka Ministers' Retreat ba la long ha u bnai October 1948 ka la pynpaw ka jingsngew lem ia u Mr. O. S. Warding na ka bynta ka jingshaih pyniap runar jong I Lok jong u I Sarisi Ropmay ha Mustoh. Namar kane ka jingiashem la iakut ban thoh ia ka shithi sngewlem sha u Pro-Pastor.

Katto katne snem u la shong la sah ha iing I kmie u Kesland; hadien pat u kyrshah ha iing I kmie u Boring (Mr. B.M. Rodborne). U la iap noh ha Laitkynsew bad la tep ia u ha u lum jingtep mission ha Laitkynsew.

(6) U Rev. M. S. Jeengaps

U pastor uba peit mynta ia ka District Laitkynsew baroh kawei. U la pas ia ka B.A, na Synod College, Shillong, ia ka B.D. na ka Serampore Theological College. Ka shnong trai jong u dei na Tyngnger. La ordain pastor ia u ha ka snem 1992 ha ka Synod Mawlangwir. Mynta u long u Secretary jong ka Presbytery Shella. La ai sngewbha ia ka iing jong I kpa ka Mohi, ha kaba mynta u shong u sah.

LYNNONG 9

Ki Pastor trai shnong Nongwar

Kine harum ki dei ki Pastor ba mynshuwa bad ba mynta de kiba la long ki khun Khristan jong ka balang Nongwar. La kha bad pyrsan ia ki hapoh kane ka balang. Lait noh tang u Rev. Sorkin Sing, baroh kiwei ki la leit trei bun long Pastor shabar na la ka shnong bad ka Presbytery.

(1) U Rev. Sorkin Sing.

Shaphang jong u la dep thoh ha ka lynnong kaba 8. Kumta ym donkam shuh ban iai thoh ia kajuh ha kane ka lynnong,

(2) U Rev. Bin Sing Chyne

U khun uba lai na ka syngkai, na u sohpet u ksai jong u Konrai. U dei shipara bad ka Sorbon bad ka Morbon (ka lok u Sorkin Sing) Kum u nongsumar pang ia ki briew, u don ka sap ka phong kaba phylla shibun bad u nongpynkha khyllung uba tbit bha. Na kata ka daw, la ju tip ia u kum u doktor, la um shym pule ne pass doktor U la shong kurim ia ka Jesani, ka khun u Yellsing Malngiang (kpa u Sma) uta u Khristan ba nyngkong ka balang Mawphu Um shym pule ne pass skul Theology Hynrei la ibit eh ia u ban thung Pastor. Shipor u la leit long pastor ha Laitlyngkot. Kham bun ki snem u la trei ha Kyndiar kum u pastor bad u nongai dawai dashin jong ka mission. U la iap noh ha Kyndiar ha ka snem 1915.

(3) U Rev. Morkha Joseph Chyne

U khun nyngkong jong ka Satimai Khain, kawei na ki longkmie khristan ba nyngkong eh ha ka balang Nongwar. U kpa u Morkha dei u Jom Tham na

Sohra. U Morkha u wan na ka iing kaba riewblei bha. La ordain ia u ha ka snem 1900 bad ka mission ka la phah ia u ban leit trei pastor sha Nongthymmai. ha Khadsawphra U la khlad noh ha ka 6 tarik u October 1921 bad la tep ia u ha lum jingtep Jalaw.

(4) U Rev. Amirkha Chyne

U iadei shipara bad u Rev. Morkha Joseph Chyne. La kha ia u ha ka snem 1861, mynba ka balang Nongwar ka dang dap tang san snem. La ordain pastor ia u ha ka Presbytery Shangpung ha ka snem 1895. La phah ia u ban trei ha Rangthong ha kaba u la shakri ia ka kam u Kynrad jong u tad haduh ha ka jingiap kan da rong noh ia u na kane ka pyrthei sngi ha ka 22 tarik u September 1944.

(5) U Rev. H. M. Rapthap

U khun jong u Hedwen M. Roy (jait Lyngdoh), u tymmen basan jong ka balang Nongwar. Ka kmie jong u dei ka Elwis Trarin Rapthap. ka khun jong u Mahari M. Roy (evangelist). Nangne la sngewthuh ba u Mashel Rapthap u wan na ka longiing longsem khristan kaba riewblei shibun

U Mashel u la pass ia ka kyrdan M. E. (klas VI) na ka skul mission ha Laitkynsew ha ka por ba long Headmaster u Mr. Gideon Lyngdoh. Hadien kata u u la pule High School ha Shillong.

U la pass ia ka B D. bad M. Th. na ka Serampore College. La thung pastor ia u ha ka Synod Laitumkhrah ha ka 14 u March 1964. U la trei kum u Principal jong ka Cherra Theological College, kum u Registar ka Serampore Senate kum u Senior Executive Secretary jong ka K.J.P. Synod, nalor kiwei kiwei ki kyrdan ba u la bat ha kiba bun ki liang. Mynta u long Pastor Incharge jong ka balang Rliatsamthiah, Shillong Rilum Presbytery.

(6) U Rev. S. S. Majaw

U khun Jong u Mr. T.E Diengdoh, u tymmen basan ka balang Nongwar, uba dei u khun jong u Suba Sing. tymmen basan ka balang Nongwar. I kmie jong u Rev. Subha Majaw. dei I Hitsivilla Majaw, I khun jong u S.B. Ropmay na Mustoh.

U la pass ia ka B. Th. na ka Theological College, Sohra ; ia ka B D. pat na Serampore College bad ia ka M.A. (Philosophy) na ka NEHU. La ordain pastor ia u ha ka Synod Wahiajer ha ka snem 1985. La buh ia u ba un trei ha ka pastorate Pyndensohsaw, Mawphlang Presbytery.

Ka Synod Rymbai (12-16 u March 1997) ka la thung ia u kum u Executive Secretary jong ka K.J P. Synod u ban peit ia ka kam Finance and Christian Education departments.

— — — —

LYNNONG 10

Ki Evangelist ka balang Nongwar

Kine harum ki dei ki Evangelist jong ka balang Nongwar, hynrei kiba khlem long ne trei pastor :

(1) U Ramjan Lyngwa

U dei u kpa jong u Philip bad u Rev. Sorkin Sing. Ym lah ban bakla lada ong ba u Ramjan u dei u Evangelist uba nyngkong jong ka Balang Nongwar. Kum uwei na ki khristan ba nyngkong ha ri Khasi, u la rung balang bad shah pynbaptis ha Nongsawlia ha ka snem 1847 La don jingthmu da u saheb Lewis ban pynkyrpang Evangelist ia u ha ka snem 1849, Hynrei u la kyllon noh. La pdiang biang ia u sha ka balang ha ka 1854.

U la wan na ki longiing longsem ki Lyngwa na Mawphlang Imat la kha ia u hapdeng ki snem 1820 bad 1825 La pynsan pyrangbah ia u da ki missionary ha Nongsawlia. U la shah beh bad shah pynshitom ha kiba ha iing ha sem namar ka jingngeit khristan.

La thung Evangelist ia u ha ka snem 1867 da kata ka Presbytery Khasi-Jaintia kaba nyngkong. Ym pat don eksamin evangelist ha kata ka por. La buh ha un peit ia ka thain ri them. Ar sien u la trei ruh kum u Nonghikai skul ha Nongwar U la shong kurim ia kawei ka khun samla na ka balang Nongwar.

Une u Evangelist ba nyngkong jong ka balang u la khlad noh ha ka 29 tarik u November 1906 bad la tep ia u ha ka 1 tarik u December 1906.

Ha ka jingiaseng duwai miet sngi Thohdieng jong ka Presbytery Sohra-Shella ha ka balang Sohlah, ka jingiaseng ka la rai da kumne: "Kumta la buh da ka jingiaseng ia I Babu Khnong bad Babu Seiong Sing ban leit iarap on tep ia I kpa u Philip la shai ka Sngi Saitjain"

(2) U Amrik Chyne

U khun jong ka Satimai Khain bad u Jom Tham. U iadei shipara trai bad u Rev. Amirkha bad u Rev. Morkha Chyne. U dei uwei na ki Preacher ba nyngkong ha ri Khasi. U la poi shongkha ha Shella, bad kawei na ki khun samla ka balang Shella. Ha ki snem ba kham hadien, la phah ia u ban leit trei ha Mawsynram bad ban pyniaid de ia ka skul khaw kham ba don hangto.

(3) U Mahari M. Roy
(jait Sohkhlet)

Une um shym rung ne pule Theology. Hynrei la thung Evangelist ia u ha ka Assembly Laitkynsew ha ka 1921. U la pyndep ia ka Lower Primary school

na Nongwar, nangta u sa bteng ia ka jingpule ha ka M. E. school Laitkynsew ha ki snem ba long Headmaster u Mr. Eleaser Pugh.

Nyngkong u la shong kurim ia I Radini, ka khun jong u Suba Sing; hynrei I la iap noh khlem don khun. Hadien u la shong kurim biang sa ia I Merissa Rapthap, i Nonghikai ha ka skul mission.

U Mahari u la ju shong ha ki kjat u Rev. W. D. Ropmay ban pule bad shah hikai ia ki sobjek bapher bapher na ka bynta ban ialeh ia ka eksamin evangelist. Da ka jingminot lade, u la kot sha ka thong bad kyrdan Evangelist.

Hangno hangno u la long u nongkren uba pnah thylliej bad uba donbor Na ka syngkai jong u la kha ki khun kynthei: (i) I Elwis Tharin Rapthap bad (ii) I Hillda Rapthap. I Elwis i dei i kmie u Rev. H. M. Rapthap.

LYNNONG 11

Ka skul mission ha Nongwar

Naduh ki por barim bajah haduh ban da wan iuh kjat u kharlieh u khariong, ka shnong Nongwar kam ju don skul. Ki briew kim ju tip ia ka pule ka puthi, kim nang kot nang sla, kim nang thoh nang tar. Ka nia ka long ba u Khasi hi, kum ka jaitbynriew, um don la ka thoh ka tar, namar um ju don la ki dak thoh. Hooid, ka ktien te ka la don, namar la kha ia ka ryngkat bad ka jaitbynriew.

(i) *La seng skul* (*1853*)

Naduh ba poi u Thomas Jones ha Sohra, 22 Jylliew 1841, la shim por 12 snem ban ioh skul ha Nongwar (Shnongrim). Dei u saheb William Lewis, u missionary

ba ar, uba la seng bad plie skul ha Nongwar, ha shiteng u bnai August 1853; ar snem hadien ba la plie skul ha Shella. Kane ka dei ka skul mission kaba ar hapoh ka jylli ka Shella Presbytery, hapoh ka Shella confederacy; bad kaba hynriew ha ri Khasi. Dei da ka jingiasngewthuh jingmut lang bad ki tymmen ki san jong ka shnong ba u saheb Lewis u la lah ban seng bad plie skul ha Nongwar.

Ha lyndet jong ka jingseng skul, ka don la ka thong, kata ka long ban ialap niam bad phrung ia ka jingngeit niam Khristan. Ka jingroi jong ka baiang ka shong shibun ha ka kam skul de. Ka jingshai jong ka Gospel ka iaid ryngkat bad ka jingshai na ki skul.

Nyngkong la ju tip ia ka da ka kyrteng ha "skul mission" lane ka "skul phajri" kumba ju khot sin ki nong Shella. Hadien pat la tip da ka kyrteng ka "skul presbyterian" haba la bad noh ha ka jingpeit bad jingpyniaid da ka Shella Presbytery; bad kham hadien shuh, la kylla sha ka kyrteng ka "D.C L P school" ynda la shimti noh da ka Khasi-Jaintia Hills District Council ha ka snem 1953. Bun tylli ki skul mission la aiti noh sha ka District Council da ka jingai jingbit jong ka Assembly (Synod).

Balei slem katne ban thaw skul ha Nongwar? Don la ki daw. Ki jingpyrkhat ba bun jait bad ki jingsngew bapher ki teh mraw ia ka jingim briew. Wei, don kiba shim ia ka kam skul kum ka kynja jingriam aiu re. Kim shaniah ia ki missionary. Ar, ki tieng kohtympan ba da ka jinghikai skul lehse yn sa pynduh pyntroin noh ia ki riti ki dustur, ki niam ki rukom u ñi u kong ki longshuwa manshuwa. Lai, la ju don ruh ha ka thain Shella ka jingsngew sang ne ka jingkyndiah ban pynrung hapoh jing ia ka kynja kot. Ka jingngeit hangne ka long lada pynnang pynstad ia ki briew kan khate pynlyngkot ia ka rta briew. Ha pyrshah kaba kum kata baroh, mano te ba lah ban set slung ia ka jingshai hapoh ka shang!

(ii) *Ka jaka thaw skul*

Dei ha ka jaka nongrim seng jong u Rombot bad ka Sohmen ba la ioh thaw skul ha Nongwar. Ynda la khreh thaw iing skul, la mih jingkulmar na ka liang trai seng. Uba bun ba lang u la mon bad mynjur ban ai jaka thaw skul. Khyndiat ngut kiwei pat ki la ieng ialeh ; kim treh ai jaka. La bthei ka jingtakajia para trai seng. La poi shaduh u pud ka iashoh jadat iatied iapom. La iapoi sha ka mynsaw mynsnam baroh ar mamla. Thlim la kulmar ka shnong ka thaw.

Kyrkieh la phah briew ban leit iakynduh ia u saheb Lewis ha Nongsawlia La batai ia kaei ba la jia. U saheb u la bthah ia ki ba donkam ban buh dorkhas, khnang ban ioh pyntip kloi sha ka bor sorkar. Nangta hi, uwei na pdengjong ki u la ai jingmut: "lada khie mokotduma, te saheb, la shitom jingmut ban iatrei niam. Ym la bha ban leit iakren ia u saheb bishar ba un phah ia u Laithat, te yn sa iapyrkhat ban pynduh ia ka jingkulmar da kaba iasuk ?"

Joit la ieng u saheb Lewis, u da ong artad: "Khublei shibun, kaba dei kaba dei kata ka jingai jingmut jong phi, ia ialeit sha u saheb Nongbishar ha iing Kashari."

Ha Kashari, ha khmat u Harry Inglis, u saheb Lewis u la batai ia ka jingjia ha Nongwar kumba la iathuh ha u. Hangta la don u Laithat kum u dubasia jong u Inglis. Mar kumta, hi, u Laithat u la sngewthuh lut ia ki jnit ki jnat ka jingkulmar.

Khlem da pynslem, ha kawei sngi, u Laithat u la leit hiar sha Nongwar, la kum nongbishar hi, ryngkat bad kiipulit. Kum u briew ba la mlien, ba la tbit bha ha kine ki jait kam, u Laithat u pyrkhat lynter lynti da kumno ban pyniasuk.

"Ym donkam ban khuslai, ka kam kan sa beit", la ong u Laithat ha ki rangbah Nongwar. Shisha kein, da ka jingstad jong u ba ka shnong ka sa poi sha ka

suk ka sain. Baroh ar liang ar mamla ki iahun lang jrut. La rai hangta hi ban iathaw ia ka iing skul da ka shnong tylli kawei.

(iii) *Ka jingdon ki khynnah skul*

Khyndiat hangne yn buh ia ki dak jingkhein kiba long ka nongmuna bad jingkdew ia ka jingroi jingsan irat jong ka skul na ka liang ki nongpule ha ki katto katne tylli ki snem.

Kumba la ong sha khmat, la seng ia ka skul ha ka snem 1853 (kajuh ka snem ba seng balang ha Shella). Hynrei don jingeh pat ban ong katno ngut la don khynnah skul ha kane ka snem plie skul Lehse ynda la lap dien ia ki dulir jingthoh jingtar yn sa lah ban weng ia une u lyoh uba kah dum.

Ka snem	— shynrang	— kynthei	— baroh
1857	18	16	34 ngut
1876	21	ym don	21 ,,
1893	13	6	19 ,,
1896	20	ym don	20 ,,
1899	21	10	31 ,,
1908	42	16	58 ,,
1911	46	14	60 ,,
1912	42	18	60 ,,

Ka jingkynthoh

Na kitei ki dak jingkhein haneng. ka shat pynphalang jingmut ba ka jingphah skul ia ki khun kynthei ha Nongwar ka duna shibun. Hapoh ki 55 snem jong ka jingiaid lynti ka skul, ki khynnah kynthei kim shym lah ban kot wat tang 20 ngut shisnem shisnem.

(iv) *Ki nonghikai naduh basdang*

Haba la plie skul ha Nongwar u sahep Lewis u la phah ia u babu Morsing (kpa u Hokin) kum u nonghikai uba nyngkong nyngshap. U don la ka sap

jingtbit ia ka kam hikai skul. ba u lah da kaba suk ban pynithuh ia ki dak A B K D ter ter ha ki khynnah skul.

Hadien ba la iehnoh u babu Morsing, la wan poi u babu Sanma na Shella kum u nonghikai uba ar. Ynda iehnoh u Sanma. la wan shimti ia ka kam da u babu Korton (kpa ka Lity). Na Nongwar la phah ia u ban leit hikai skul ha Mustoh. Ha ki sngi ka jinglong rangbah tymmen, u babu Korton u la shong la sah ha Nongsawlia. u long u Tymmen Basan ha ka balang bad u la iap ha ka snem 1931.

Nangta la wan poi sa u Ramjan (kpa u Philip) kum u Evangelist ba la bynshet ha u ban neit ia ka thain ri them (Shella). Haba shu khein antad, u la sdang ia ka kam hikai skul ha Nongwar ha ki snem 1868 ne 1869. Dei une uba la nch kham bun ki snem ha ka kam hikai. Ar sien u la long nonghikai ha Nongwar. Shisien la dkhat na ka kam namar u la dei ban leit iarap noh shawei Imat ha ka snem 1873 la buh bujli shipor da u babu Khnong, hadien ba u la hikai kumba shisnem ei ei ha Mustoh U babu Khnong um shym don slem ha Nongwar, tang kumba lai saw bnai ei ei ; namar la donkam kyrkieh ia u sha Nongbah (Jaintia Hills) bad sha Nongtalang.

U saheb C. L Stephens u la poi kum u missionary ka district Shella ha u December 1880. U la trei ha kane ka thain kumba 7 snem. La pynkynriah jaka noh ia u sha Khadsawphra ha ka 1887.

Dei ha kine ki snem shuwa ban poi u saheb Stephens ba ka skul ka la hiar shibun. Ka jingdon khynnah ka la duna than. Kumba ar snem ka skul ka la sahngeh syndon Kata ka la jia ha ki snem 1882 haduh 1884. La lathuh ba dei u saheb Stephens uba la plie biang ia ka skul ha ka 1885, halor ka jingkyrpad jur ki rangbah ka shnong. U missionary u la mynjur ban plie biang tang lada ki rangbah ki kular ban pynioh khynnah skul ym duna ia ka 12 ngut man la ka step.

Ynda la plie biang. u saheb u la thung nonghikai da u babu Raj Mohon Roy (ba la ju khot ieit u babu Raji). Hynrei une ruh um shym hikai slem. Hadien une la wan hikai sa u babu Syntiew uba na Mustoh. Une u la hikai nyngkong ha ka skul ha Mustoh. U la long u khynnah skul jong u babu Khnong ha ka Normal school ha Nongsawlia. (U Khnong u hikai Normal ha ki snem 1878 - 1887). U Syntiew u dei u newstad jingkhein. U la neh kham slem ha Nongwar.

Da ka jingiehnoh kam u babu Syntiew, ka jinghikai ka la poi sha u babu Haising uba long u trai shnong Mustoh. U la pass na ka Government High School, Shillong. Khyndiat tylli ki snem u la hikai ha la shnong, hadien kata u sa wan ha Nongwar. U la hikai kham slem ha Dewsaw bad Tyngnger. U la iap noh ha ka 1906, La kynmaw burom ia u ha ka Assembly Mairang. 1906. Ynda kynriah noh u babu Haising, la shimti ban hikai katto katne por da u babu Mesteribar.

U babu Sorkinsing bad u babu Shai Rabooh ruh ki la hikai ha kane ka skul ; tang ba kim shym trei slem, Nangta la hikai sa u babu Syndotrai uba long u trai shnong Nongwar. U la kylla khristan hadien u Jumai. La thung nonghikai ia u. hynrei u trei tang khyndiat por eh. U iap noh ha ka 1911, haba u dang 45 snem ka rta. U la long khristan 13 snem.

Ha ki snem Ribaibal, la long nonghikai ha Nongwar da u babu Sanmon, uba long ruh u Tymmen Basan ka balang Katto katne snem la wan hikai ruh u babu Henry (kpa u Dufferin Galyne).

Hadien, la shimti ia ka kam hikai da u babu Harikishore. U la bat ia ka kam ar wat : kawei shuwa ban long pastor bad kawei pat ynda la thung Pastor. La ordain ia u ha ka 1916. U iap noh ha ka 1931.

Ha kajuh ka por jong u babu Harikishore la wan hikai sa I Miss Merissa Rapthap. Ka dei ka nonghikai kynthei ba nyngkong ha ka skul. I la neh targ khyndiat por. Nangta la thung sa ia u Mahari Mohon Roy, uba la iapoikha bad i Merissa. Kumta i la iehnoh ia ka kam, bad shipor u hikai tang marwei. La thung Evangelist ia u ha ka 1921 ha ka Assembly Laitkynsew. Ha ka jaka jong i Merissa la thung ia u Bosi Mohon Swett ban iatrei lang bad u Mahari.

Nangta la wan sa u babu B, Iso Roy ha ka snem 1923. Ha kane ka snem u la pass ia ka Upper Grade na skul Theology na Nongsawlia.

Hynrei kyndit kyndit, ka skul ka la sahngeh biang sa shiwat. Ka jia ha ka snem 1924. U saheb J R. Williams kum u missionary ha Laitkynsew, u la poi ha ka snem 1922 bad la pynkynriah ia u sha Wahiajer ha ka 1925.

Ha kane ka snem u saheb Williams u la plie biang ia ka skul bad la thung nonghikai ia u babu Wallington (kpa i Permis). Kham hadien, la wanrah biang ia u babu Bosi Mohon Swett ban iatrei lang bad u B. Wallington. Hadien pat, u babu Bosi u kynriah sha Nongkroh.

Nangta la wan hikai shipor da u babu Behari Chandra Roy ban ia hikai lang bad u babu Wallington ; bud sa u babu Jagat Chandra Roy. Kumta la don lai ngut ki nonghikai ha kajuh ka por, ba ka skul ka la roi shaphrang.

U B. Wallington u la pass bha ia ka klas IV. La shah ia u ban pule beit ia ka klass VI (Six) ha ka snem 1907 Hamar shiteng snem u la ioh pang noh, namar kata u la iehnoh ia ka jingpule. Ha ki snem 1909 bad 1910 u la ioh lad ban pule ha ka Teachers' Training School, Jaiaw. U la pass bha. La tyrwa kam hikai hynrei um shym la treh namar ba rit than ka tulop. U la aplai kam ha ka D.T. Rail-

way, Ishamati bad u la ioh kam ha kajuh ka snem. Tang ha ka 1911 u la iehnoh ia kane ka kam.

Dei ha ki snem jong u babu Wallington ba ka skul ka la roi stet shibun Ynda la pynkut noh ia ka jingshakri jong u babu Behari bad babu Jagat, la iarap shipor da u Rev. Harikishore uba la long pastor ha kane ka por. Hadien ka jingiap noh u Rev Harikishore, u B. Wallington ruh u la iehnoh ia ka kam skul.

Kumta te la wan hikai sa u babu Noressor Roy Shyrwoin. U la neh tang khyndiat snem. La wan hikai sa u babu Elias, u khun jong u Rev. Manasan, kumba ia dep kdew ha ka lynnong ba ha shuwa.

Khatduh eh la hikai ha kane ka skul Nongwar da u babu Tiengred Diengdoh naduh ka snem 1941 Ka dei ka snem ba nyngkong jong ka Presbytery Shella; ba kumta ruh ka skul ka la hap noh ha ka jingneit jingpyniaid jong ka. Na ka snem 1938 haduh 1941 u babu T.E. Diengdoh u la hikai de ha ka M.E. School ha Laitkynsew. Ha ka 1941 u la hikai lang ha baroh ar ki skul. Kumba 12 snem tam u la hikai ha kane ka skul Presbytery.

Ha ka snem 1953 la shimti noh ia ka skul da ka Khasi-Jaintia Hills Autonomous District Council, kumba la mynjur ruh da ka bor Assembly (Synod) Kumne kein, la wai la dam noh ka kyrteng "skul mission" ba sah nam ha Nongwar; mynba ka jingiaid lynti ba jlan jong ka ki la kynjoh 100 (shispah) snem thik.

Na kane ka skul, la sei la pynmih ia shibun ki khraw Jabieng, ki newstad kiba la long shisha ki rang bad thei kynsai, ki tympha bad ki rishot ba khlain ym tang ia ka Balang, hynrei ia ka ri bad ka jaitbynriew baroh kawei.

LYNNONG 12

"Ka jingleit noh u kpa u Philip"

(Kane ka lynnong baroh kawei, kumba la ai kyrteng hareng, kam dei ka jong une u Nongthoh ia kane ka Kitab. La shu sot ia ka thik kumba ka long, khlem da pynpher ne pynkylla ei ei, na ka kot khubor U Nongialam Khristan, ka ishu February 1907, ki pej 24 & 25)

Ka shnong tynrai u kpa u Philip ka long na Mawphlang, hynrei imat ki la wan shong ha Sohra bad la ki kmie ki kur, kumta u kpa u Philip u la san u la rangbah ha Sohra hi.

Haba la wan u Rev W. Lewis u Missionary shaphang kane ka ri Khasi, dei u kpa u Philip bad kiwei kum ki jong u Tirasing, u Luh, u Dorji, u Jarkha, u Miri, Jomthan bad kiwei kiba la ia sydang hikai pule kot ha kata ka por, te ynda ki la ioh hikai katto katne bad ynda ki la sngewthuh ia ka jingshisha ka ktien U Blei ki sa kylla Khristan.

Ynda la lah long Khristan, u kpa u Philip u la shim ia ka kam hikai, bad dei ma u ba la wan hikai nyngkong ha Jowai; ynda u la kynriah na Jowai u la wan phai pat sha Khasi bad u la leit hikai ha bun ki shnong ha War bad ha Lum; kum ha Nongwar, Sohbar bad kiwei kiwei ki shnong bun.

Hadien pat u la wan poi pa poi pat sha ri Synteng bad u la leit hikai ha Nartiang, hangta u la hikai katto katne, bad nangta u la wan phai pat sha Khasi, u la leit hikai ha Nongwar; bad nangta u la pynlut kham bun ka por.

Ynda u la trei bun snem ia ka kam U Blei; ka jingpynshoi ka la ngat ha u, bad u la bakla na ka niam U Jisu, kumta u la iaidwir bad jingai na U Blei bad na ka kam jong u. Hynrei u Blei ka jingieit bad

jingisynei, u'm shym la iehnoh ia u, em, u la bud ia u kat sha ba u leit bad u lawallam pat ia u da ka jingkylla kaba mut kaba shisha ; ynda u la wanphai pat, u la shong kum uba bieit katto katne namar ka jinglehrain bad ka jingsngewrit ;u'm nud ba'n leh shlur la u la long uba nyngkong na kiba don ha kata ka por baroh, naduh kata ka por u la sydang ba'n im thymmai bad u nangroi ha ka jingaiei ka jingpynim U Jisu Khrist U Trai, bad nangta da ka jingthmu skhem u la kit la ka kam U Blei kat kaba shong ha u, kumta ki snem ba khadduh ka jingim jong u kumba 25 ne 30 snem u la pynleit ha kaba trei ia ka kam U Blei ; la bun snem mynta la buh ia u ba un trei kum u Evanjelist bad u la trei bha trei hok baroh shilynter ha kane ka kam bad U Blei ruh u la kyrkhu ia u hi bad ia ka kam ba u trei.

Kum u Khristan u long uba iai sharai iai duai ; u minot ia ka ktien U Blei khlem da pud bad namar ba u minot, u la nang shibun ia ka Testament barim, bad u la sngewthuh bha ia ka ktien U Blei ha ka Testamen bathymmai bad kane ka jingnang jingsngewthuh ka la pynbha ia ka jinglong ; u la long u briew uba bha, uba jemnud, uba iaishah, uba leh rit, uba shaniah ha U Blei bad u nongtrei babha ia ka kam U Blei.

Kum u nongiathuhkhana, ngi niew ia u ba u long u nongiathuhkhana uba nang bad uba pnah ; u long uba tip ia ka niam bad ka rukom Khasi baroh bad namar ba u long ruh uba tip ia ka ktin U Blei shibun, u nang shibun ba'n pyndei hala ka jingiathuhkhana ha kiba ngeit bad ki b'ymngeit.

Kum u nongiathuhkhana u long ruh uba donbor ha ka met bad ha ka mynsim ; ka kam jong u ka kham dei ha ka District Shella ; bad u la trei ia ka kam khlem pud ha ki balang baroh ha ka District, ka ri war shisha ka long ka jaka kaba shit kaba thiep bad kaba shitom ba'n iaid ba'n leit khamtam ia kiba la tymmen kum u Kpa u Philip ; hynrei ia u Kpa u

Philip ym don kawei ka por, tlang ne pyrem, ka jaka, jngai ne jan kaba lah ba'n pynpep ne pynwit ; ka jingieit jong u ia ki mynsiem ki briew bad ka jingkwah ba'n pvndonburom ia U Blei ka la pynsamla sah ia u, la u la poi ka ryta phraphew snem ne palat haduh ka sngi iap jong u.

Kat shaba u leit tang ba'n lehbha, u hikai ia ki Khristan ha ki balang balang, u leit ba'n kyrshan ia kiba tlot baswai ; u pynshai ia kiba bakla kiba kynriang bad u kloi ban iarap ia kiba shitom ha ka bam ka dih la um long ialade hi uba kyrluid eh.

Shisha la ka kam jong u ka kham dei tang ha ka District Shella ; hynrei ka jingtrei jong u ba'n khein ia kaba mynshiwa bad kaba hadin, ka la kot hi ia ka ri Khasi bad ri Synteng baroh, bad u long ruh ia uba la ithuh bad burom da ki briw ka ri baroh namar ka ryta bad ka jinglong babha jong u baroh shilynter kum Khristan bad kum u nongiathuhkhana.

U la pyn-i ruh ia ka jingieit jong u ia U Blei ha kaba u la wan ne poi tista bha sha ki Presbiteri bad Assembli, lah ba'n ong ba ym pud don kawei ka Assembli kaba u kpa u Philip u'm shym poi naduh ba la pynlong Assembli ha ri Khasi bad ri Synteng, bad ha ki snem kiba mynshiwa baroh u la iaid hi bad la i jingkhung, shisha tang kine ki snem kiba hadin u la pynbud bad u briw ba'n khung ia ki jain ki nep bad jingbam khyndiat khynsoit.

Ha ki jingiaseng Presbiteri bad Assembli baroh, niar ba ym shym buh ia u Kpa u Philip ba'n iathuhkhana ha kita ki jingiaseng bad u long ruh uba lah ba'n pynmyntoi ia u paitbah,

Ha ki sngi ki jong u baroh ba u trei ia ka kam U Blei, u shem ka jingkyrmen bad ka jingsngewbha ha U Trai ; hynrei ka jingkyrmen bakhraw kaba palat ia ka jingsngewthuh, ka long ka jingioh-i bad ka jingmad jong u hi ia ka Rivival ; ha kane u tymmen bad

la ki niuhlih bad la ka met ba la ringsdot, u la shadkmen u samla ba la kmen eh ba u la iohi ia ka burom U Trai : bad ki sngi ka jingim jong u kiba sah khyndiat, imat eh u'm don jingiadei shuh bad kiei kiei kiba ha ka pyrthei ; hynrei la nguid lut ia u da kiei kiei kiba kynja mynsiem bad kynja byneng.

Ha kane ba u la pang, u la pang bun taiew, hynrei ym ithuh bad ym lah ong u pang aiu ; namar u don ka Rivival barabor ; haba dei ba dei u khie na jingthiah, u leit sha jingmane, nangta u wan thiah pat ha jingthiah, haba kylli u sngew kumno u pang kumno, u'm ju jubab ; hynrei u sueng u kyntu ia ki para bangeit kat kiba leit khmih ia u ba kin iatrei ia ka kam U Blei, bad u iai phah khot hi ruh barabor khnang ba u'n ioh ban ba ki'n trei ; ia ki shnong ki b'ym put long Khristan u ju phah khot na iing na iing bad u kren jur ba ki'n kylla kaba mut ; shisin u la kylli jingkylli kumne- "Phi sngewthuh ne phi lah ba'n batai haduh katno ka jingjur ka jingshitom ka dujok ?" Hinrei ym don ba lah ba'n ai jubab, ki shu iasngap baroh, u tymmen u la ong, ka jingshitom ha dujok ka b'ym lah ong shuh, ka jingshitlyhep pisa mynsim, u ksain b'ym ju iap bad ka ding bym julip ki don ha ka met u briw hi ; khambha ba'n shong sanphew snem ha Phatok ; ba'n ia ka ba'n shong san sngi ha dujok". U Blei u la pynmad ia kane ; bad u la ong ba nga'n iathuh ha ki briw baroh khnang ba ki'n shepting bad shyrkhei ia ka jingshitom ka dujok" U tymmen ia la ka jingleit noh u la tip bad u la iathuhlypa bad kumta u la leit noh ha ka 29 tarik November 1906 bad la tep ha ka 1 tarik December kajuh ka snem ; ka ryta kumba phraphew snem.

Katno ka jingnguh ia U Blei ba u la pynmih kum une u briw, ba u la ai ba u'n im slem katne ha ka pyrthei ba'n trei ia ka kam jong u bad shakri ia u ; shisha une u long u shakri ba myntoi, u shakri ba bha bad ba ngeit bad ngi ngeit skhem mynta ynda u la leit noh ba U Kynrad jong u u la ong ia u, "Bha me u shakri babha bad bangeit me la minot ha kaba khyndiat, nga'n buh ia me halor kiba bun"

LYNNONG 13

U Wanmanik (kpa u Shon)

Tymmen Basan ka Balang Nongwar

(La sot na *U Nongialam Khristan,* October, 1927).

Dang myn 7 bnai, la ia pule ha kane ka kot khubor, shaphang U Suba Singh Tymmen Basan ba la leit noh, ia uba ngi jiw ithuh kum u Kpa u Borjo, bad nga ngeit kam pat lip na ka jingkynmaw ki lok nongpule, ba nga dei ban thoh pat, shiwa ba kane ka snem ka'n wai, sa ia une u Tymmen Basan ba khadduh na kiba ar syrtap ba la leit noh. U la ioh ka jingpang, la bat ia u haduh ba wai; hynrei ha ki por ba jyndong kum kine,—kata kumba 5 bnai ne, u minot tang ba'n pynkhreh ia ka jingleit noh, bad hamar ba u bnai August u'n kut noh ha ka 31 tarik, u ruh u pynwai noh la ka jingleit rikhlaw pyrthei, ha ki ktien khadduh kum kine bad la ki ba ha iing ha sem — "Ka jingpyndonkam dawai mon jong phi ia nga mynta, ka pynthut ia ka mon U Blei; ia kito ki shitom jong nga baroh, ka snam U Jisu ka la sait, la pynsuk. Lada phim kohnguh ban ioh sait da ka snam U Jisu. phin iap baroh". (Ba'n iathuh kumta ha Dorbar u ong). Bad mynba ka mynsiem ka'n iehnoh ia ka met, haba ki ia pynsleh umphniang olib ia ki slajat ba la dait thah, u ong "phi pynsleh lei? haba nga la lah sait ha ka snam U Jisu", bad u pynkut khadduh khadwai da ki ktien "Nga la lait sha shiliang". Kumta u la leit noh, bad la tep ha ka sngi Thohdieng 2 tarik September, 1927

Haba wan jia ba dei ba'n thoh shaphang kiba leit noh kumne, nga'm don jingmut ba'n skit ia ka dei ka lait ha ka jinglong jingim jong kiba la leit noh, da ki sur recommendation aiu re: hinrei katba lah, ngan pyrshang tang ia kito ki nam-ki dak ba'n thoh, ia kiba ia iohi lem baroh, myn ha ki por ba u dang im, ia kiba la pynkup halor ka rynieng jong u. Namar lada dei ba'n thoh kum ia ka kam jong u, kum u Headman, Kajanshi, (Cashier) jong ka jingbishar u Sandi Nong-

war, ne kum u Member ha ka Dorbar u President ka Ri-Laiseng ne kum u 'Riwkhmat ha ka Confederacy ki Wadadars Shella, nga ngeit kan jrong than ka jingthoh, hinrei haba ioh lad kumne ba'n shu kdew ia iaid ia kito ki nam-ki dak, ba snoh halor jong u, ka'n pynjia lad ia ki lok nongpule ba'n puson kai, uba kumno une u Rangbah, u ba'n kit don bor kat kine ki nam-ki dak halor jade ?

Bad nalor kitei, u long u Tymmen Basan uba ia dei bynta ha ki Dorbar Niam ka Balang Presbiterian, ka Assembly Khasi - Synteng. Haba poi ha kane ka bynta ba'n thoh, ka long ka jingnguh bym lah ong ia u Blei, uba la thung ha la ka Balang ia ki rishot ha iaineh lyngba ka jylli ki 70 snem ka Histori jong ka Balang hangne namar naduh u Niaphorsing (kpa u Wankiri) Tymmen Basan ba nyngkong jong ka Balang Nongwar uba long ruh u 'riw saidthma, jin haduh kine mynta. U Kpa Borjo, U Kpa U Shon ; dei na ki nongsynshar Muluk, ba u Blei u la jied ba'n shan la ka Balang. bad ha une la pynwai na kiba ar syrtap kumba la ong haneng. Katba ki sur iambriw baroh sawdong ka synduk iap, ki sawa sngewsynei, kum ka sur iambriew U David mynnor, myn haba iap U Abner u khun U Ner, bad katba kylli ki briew ia ka jingriw ki Bombula. ki jubab ki syriem ia ka jubab U David kaba ong, "Balei phi'm tip ba u Nongialam, bad u Rangbah. uba khraw batri u la kyllon ha Israel ha kane ka sngi" Kumta ruh ka jubab ka sawa ia ka jingleitnoh une u Rangbah ha kine ki sngi.

Ha kaba wai noh, ngi la duh ia u Rangbah uba donkam lang baroh. katba jia ki jingdonkam jong uba duk ne uba khraw, uba pang ne uba koit, namar kumba ong u Rev. Henry ha ka jingkren ha madan phyllaw iing une u Rangbah ba la leit noh, myn ha ka sngi ontep, "ba une u long u Doktor baieit ia ki kynthei ba long kmie" ka long kaba shisha, namar u long uba kumta, wat bad kiwei kiwei ki rukom jingpang ruh.

Namarkata, ko parabangeit ba ia sngewlem bad ngikum ka Balang, ne bad kiba ba ing ha sem, ka jingkyrpad bajur ka long to ai ba ki jingsngewlem jong phi, ki'n ker noh soit ha khmat U Trai ka kam, ha ki ktien jingduwai u Prophet Habakuk mynwei, kiba u duwai "Ah Trai, to pynim ia la ka kam hapdeng kine ki snem, hapdeng kine ki snem to pynbna ia ka, ha ka jingbitar to kynmaw ia ka jingisynei". Bad kum ka Balang ngi'm sngew naog pynwai shuh la ka jingiam kyrpad

Ah Trai ! kynmaw la ka Balang,
  To wan kloi iarap iada ;
Balei ba ki paitbah nongshun,
  Ki'n ioh pynduh khoit ia ka ?
Ah pyni ki rishot iaineh.
  Ba la buh ban shan ia ka,
Ki jingkular bym jiw kylla,
  U Blei namar diengphyna.

Dated Nongwar,
The 16th Sept. 1927 } B. Wallington

— — — —

LYNNONG 14

"U Rev. Horikishore"

(La sot na U Nongialam Khristan, August 1931, p. 128,129)

Ryngkat bad ka jingsngewdiaw kaba khraw, la pyntip ia ki parabangeit kylleng ka Ri, ba u Rev. Horikishore uba bun ki tip bad ithuh ia u, u la khlad noh na kane ka pyrthei sha u Trai ha ka 18th u bnai May bad la tep ia u ha ka 20th 1931.

Khyndiat shaphang ka histori ka jingim jong u

Naduh ba u dang samla u la aiti ialade ha ka kam u Trai. U la trei katto katne snem kum u nong-

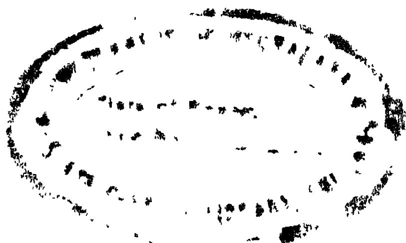
hikai skul bad badien la thung Evangelist ia u. Ynda u la trei ia ka kam Evangelist kumba 10 snem tam la ordain ia u sha ka kam minister, hynrei u shu dang trei ryngkat bad ia ka kam skul haduh ka snem 1928. Ha kine khyndiat snem kiba khatduh namar ka jingbymshait ka met u la iehnoh ia ka kam hikai bad u la trei tang ia ka kam minister. Ha kine ki snem kiba khadduh ka jingshitom ka la kham ban, pynban u la trei khlem shong thait. U long u briew uba lui-lui bad uba kloi ban shah. Uba sngewlem bad uba isynei. La u don ha ka thain kaba dap da ki thma (mokotduma), hynrei um ju don bynta ei-ei ha kum kine ki kam. La um long u nongiathuhkhana uba pnah, hynrei, kum u masi lur, u dem ngon ban kit ia ka lyngkor u Kynrad. Ryngkat la ka diengphna u bah ban bud ia la u Kynrad. U hiar bad u kiew ia ki thiep khlem pynsngew ia ka jingshitom, u shah ia ka jingshit bad jingkhriat jong ka suin, u tur ruh ia u slap bad ka lyer ryngkat ka met kaba tlot khlem kynran. Um ju don thma badno badno. U sngewsih kthang ban iohi ne iohsngew ia ka lehrain bad jahburom, ia ka iapait iapra, ialeh iadat, bad haba jia kum kita ha ki balang bad ha ki lok u ju aiti lut ialade ban ieng na ka bynta ka jingbha bad jingsuk. Ha u ka don ka Gospel jong ka jingsuk. Ka jingim jong u ka long na ka bynta u Khrist.

Hynrei ka sngi kaba kut ka la poi. Ha ki sngi kiba khadduh jong u bnai April u la thiah ha ka jingpang kaba jur haduh lai taiew. Kata tang shu wan na ka jingiaseng sarkl ha Mynteng. Hapdeng ka jingshitom kaba la wan ban pynkut ia ka jingim jong u, u la klet ialade bad ia la jingshitom bad u sneng ia ki samla bad rangbah kiba wan peit ia u ba kin kit khia ia ka kam u Trai. U la sngewthuh ia la ka jingkut bad um hun ban shu leit noh khlem da pynsngewthuh ia kito kiba dang sah ba ka kam u Trai ka long halor jong ki. Une u rangbah uba kit khia ia ka kam, u kpa ha ka Balang, u shakri uba minot jong u Trai u la phla kumba ong u Paul "Namar ia nga ia ka ban im ka long u Khrist bad ban iap ka long ka jingmyntoi kein."

Une u rangbah u la iohthiah ha u Trai, u la shong thait na la ka jingtrei shitom bad u la rung shapoh ka jingkmen u Kynrad junom hynrei ka jingduh ia ka Balang bad ia ka ri ka long kaba khraw. "Ka jingot kaba bun shisha hynrei khyndiat ki nongtrei." Nalor kata ruh na kita kiba khyndiat ki nongtrei, u Trai u la ibit ban khot noh sha lade. Ka Balang ha ka ri ka la dei ban lyngngoh, Kito kiba ngi niew ba ki long ki nongkyrshan kiba khlain bad kiba ngi lah ban shaniah ki jah noh jar kum u lyoh napdeng jong ngi. Ka jingdawa kaba khraw kaba ngi don ka long ban ioh ki nongtrei ha ka jaka jong ki. Ngi sngew ba ngi dei ban iai pyrta lem bad u Trai jong ngi, "Ka jingot ka bun shisha hynrei khyndiat ki nongtrei." To te ngin ia kyrpad ia u Trai ka jingot ba un phah noh soit ia ki nongtrei sha ka jingot jong u. Amen.

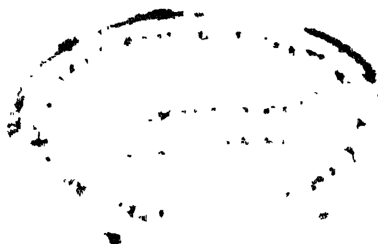
Ngi duwai lem ba U Blei jong ka jingpyntngen un long lem da la u jong u Mynsiem lem bad I lok jong i iba la sah riew kynthei ha kane ka jingim.

— — —

Shisien ka la don ka rai jong ka jingiaseng District Shella. ba la long ha Nongthymmai ha ka 23 - 25 March 1928, kaba la iakut ban buh jingkynmaw ia u Suba Sing. La pynmih la kane ka jingiakut ha U Nongialam Khristan, June 1928. pej 93. kaba ong da kum ne :-

"11. Yn buh jingkynmaw ia I Kpa u Borjo da u maw Marble ha iing mane Nongwar. Ka estimate ka long Rs. 40/- Ki Revs. Lyngsyun bad Horikishore kin khmih shaphang kane."

Ha History
Ka Balang Presbyterian Nongwar

— s. s. majaw —

---

1. Ki Syrwet Jingshai
2. Ha ki sur ka Poetry
3. Ki mawdong ka jingngeit
4. Ki ese bad ki poim
5. U nongtem duitara bad ka jingpynshai
6. U Suba Sing (tymmen basan)
7. U Larsing (translation)
8. Ka Sohlyngngem u Oscar Wahlang
9. U kpa ka thoh ka tar Khasi
10. Ka tragoidia bad ki poim
11. Ka Serampore mission ha ri Khasi.
